हनुमानशिरोमणिः

१५८८

पत्राणि ६
ग्रन्थोऽपूर्णः

परमात्मनिरोधकस्यापरस्यात्मनस्तदा ...
रतद्व्यत्ववादाकाशसंयोग न ४ ... नरं ... द्रव्यानित्यसंयोगाभावत्वात् ८२

श्रीगुरुभ्यो नमः। समारभ्यानुमानप्रामाण्यपरीक्षां कारणीभूत व्याप्तिग्रहोपायप्रतिपादनेति हेतोः व्याप्तिस्वरूपनिरूपणमारभते नन्वित्यादिना साध्यवदन्यवृत्तित्वस्य व्याप्यवृत्तित्वमा व्याप्ति
कस्मिंस्तावद्व्याप्तिमात्रस्य । आह साध्यवदन्यत्वेत्यादि साध्यवदन्यत्वेन साध्याभाववत्तद्वद्भिन्नत्वमर्थः कर्माद्यौ संयोगाद्यभावस्य भिन्नत्वमानाभावादिति साध्यवृत्तिरिति हेतोः साध्यत्वत्वमिम वृत्तेर्न वृत्तित्वेना व्या
प्तेराह सकलेति साकल्यं साध्याभाववति साध्येषु वोध्यम् साध्याभावो वा साध्यतानवच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिताकोबोध्यः तेन विपक्षैकदेशावृत्तिधूमाभावप्रतियोगिनिध्याभिचारिणीनातिव्याप्तिः नवानानाव्याप्ति साध्य
कसत्वे तावद्व्याप्तिः अव्याप्यवृत्तिसाध्यकव्याप्यवृत्तिमहे तावद्व्याप्तेर्व्यभिचारिणि चाव्याप्यवृत्तेरव्याप्तिर्वा रणाय धाभाववदयप्रतियोगिव्यधिकरणत्वं बोध्यम् हेत्वभावो विप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिव्यधिक
रणसत्वनियोगित्वं चहेत्वतावच्छेदकरूपेणबोध्यम् तेन द्रव्यत्वादेः साध्यव्यक्तिपृथक्त्वादौ नाव्याप्तिः नवा विशिष्टसत्वादिनानाहेत्वाभावप्रतियोगिनिसमानाद्रावतिव्याप्तेः पञ्चैकव्यक्तिकं साध्यं विपक्षोवानन्यनिर्द्धमत्वादिव्याप्तेन
चैनसाध्येनिर्वह्निवादौ चाव्याप्तिः तत्र हेत्वभावस्य वह्न्यादेः प्रमेयकं यावद्वृत्तियत्तावत्त्वादिनत्राह साध्यवदिति अत्रान्योन्याभावस्य साध्यवत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं व्याप्तिबललभ्यं नहि मित्रवतिनीलोहलीभावा नयेति केवले
ति केवलान्वयिसेडनेवत्यासः नापीति साध्यमसमानाधिकरणं यस्य यदधिकरणानधिकरणं साध्यं तत्त्वं साध्यनिष्ठासमानाधिकरण्यप्रतियोगित्वं साध्यनिष्ठाधेयत्वनिरूपकाधिकरणवृत्तित्वमितियावत् तद्वाधिस्थं तस्य
धिकरणत्वमर्थः साध्यवद्भिन्नस्य च साध्यानिष्ठाधेयतानिरूपकत्वान्महदुणो नातिप्रसंगः साध्यनिष्ठाधेयत्वानिरूपकाधिकरणत्वव्यापकीभूतप्रतियोगिव्यधिकरणतासामान्यं च लक्षितमिति निष्कर्षः तेन समवायेन वह्न्यादिसाध्ये
नेदोषः साध्यवेयधिकरण्ये साध्यवद्भिन्नाधिकरणत्वे चरमाधिकरणान्तो प्रसिद्धानतिप्रयोगे कृ नयानन्दपदार्थद्वयमेको द्वावाद्वयमिति नइभयमपीति साध्येत्यादेः साध्यवदधिकरणानुपिकरणत्वत्वाभावः साध्यसाधने
धिकरणे तद्वृत्तित्वाभावश्चार्थः तत्र केवलान्वयिनि साध्यनिष्ठाधेयत्वानिरूपकाधिकरणाप्रसिद्ध्यानानाव्याप्तिः साध्यतेत्यपकसाध्यनिष्ठाधेयत्वनिरूपकत्वसामानाधिकरण्याभाव इत्यर्थः कोऽसिद्धाभिचारितायाः
निव्याप्तिश्च द्वितीये च साध्यवैयधिकरण्ये च विसाध्यवत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकोभेदोविवक्षितः नतः केवलान्वयिनि यद्यपि व्याप्तिं किं च नसाध्यवद्व्याप्तिभेदसत्त्वान्नाधिकरणसाध्यके सद्धेत्वाव्याप्तिः केचित्तु साध्यासामान
धिकरण्यं हेत्वतावच्छेदकसंबंधेन हेत्वधिकरणे तेनैवसंबंधेन साध्यवद्भिन्नत्वाभावः तदनधिकरणत्वमर्थः तेन समवायवयवे संयोगेनवह्निमतिसमवायेनाहत्वाभावेनतान्नि नाहत्वाभावस्य संबंधान्तरेणावर्तमाने तत्रैव स्तुलोम्
भिचारिणि सत्वव्यभिचारनिरूपकाधिकरणाप्रसिद्धानां द्रव्यत्वं सत्तायां गुणोनद्रव्यत्वसामानाधिकरण्यमित्यनुमवात् नचैवं विशिष्टसत्तो व्याप्तिः विशिष्टस्यातिरिक्तत्वात् अननिरेकेऽवधिविशेषणविशेष्यसंबंधसो
वपरंपराव्याप्यत्वात् केवलान्वयिनिचाव्याप्तेरमिप्रायं द्वितीयलक्षणाभिप्रायेणेत्याहुः तच्चिन्त्यम् समवायेन गुणेनद्रव्यत्वसामानाधिकरण्यमितिप्रतीतिर्हि द्रव्यत्वे गुणेन पृथिवीत्वसामानाधिकरण्यमिति प्रतीतिवत्
सामानाधिकरण्य प्रतीतिर्हि द्रव्यत्वे गुणेन पृथिवीत्वसामानाधि वच्छेदकत्वस्य परंपरासंबंधेन सामानाधिकरण्यस्यावगाहिन्यां गुणोऽवगाहते न तु समवायामेव द्रव्यवृत्तित्वाभावे समानद्रव्यवृत्तित्वाभावव
ती द्रव्यवृत्तित्वाभावोनसमवायेति नादि सर्वजनानुभवसिद्धप्रतीतिनिवाधिनत्वात् वाधकाभावाच्च संयोगतदभावयोरवच्छेदकभेदेनैकत्र प्रतीत्यातदभयोरेकत्र सिद्धिः अतीन्द्रियसाध्यकेऽतीन्द्रिये च व्यभिचारिणप्रतिप्रसंगाच्च नत
सामानाधिकरण्यमावस्यप्रत्यक्षासंभवेनासिद्धेः नचतदभाववद्वृत्तित्वेन तत्र तद्ग्रहमेयम् तद्वद्वृत्तिभिन्नत्वसोपाधिकत्वात् किंचैतेनीमितिप्रतीतिनियामकविशेषणतानापेक्षोत्तरहेतोवास्तुहेतावव्याप्तिः तेनसंबंधेन
धिकरणे कालेनेनसंबंधेनसाध्यवद्भिन्नत्वस्य विरुद्धिणो प्रसिद्धेः समवायिनयेति वास्तवत्वयाप्यान समवायिनयाग्निवन्ध्यने हारादिसानवायिनयेत्यर्थं इत्याहुः अमेयसाध्यके च भावत्वेनाभावानां समवायित्वेनभावाना
वह्नित्वेन निर्द्धूमकावच्छिन्नमात्रप्रतिगगनत्वादिनाविरुद्धहारत्वपरास्तं च प्रमेयमात्रस्याभावः स्तुलभः ननु पारिभाषिकमेवाव्यभिचरितत्वम् तथाहि यत्समानाधिकरणसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छे
दकप्रतियोगिताकायावन्तोऽभावाः प्रतियोगिसमानाधिकरणास्तत्वम् सर्वत्रवाच्यत्वाद्यभावस्य तथात्वात् वाधोपादानम् भूतपक्षमूर्तत्वसाध्ये त्वोभयवान्मूर्तत्वादिभावो हि त्वाद्यावच्छिन्नाभावस्य प्रतियोगिसामा
नाधिकरणेपि भूतत्वमूर्तत्वद्वयाभावस्याप्यन्यत्वान्नातिप्रसंगः साधनसामानाधिकरण्यस्यागोत्वाद्यभावस्य नतस्येय व्याभावस्यान्यथात्वात् साध्यतावच्छेदकेत्यादि येनसंबंधेन हेतुस्तेनैव तदधिकरणे
बोध्यम् तेनात्मत्वेसाध्ये समवायेन हेतौ ज्ञानस्य विषयतयात्माधिकरणे घटादौ वर्तमानस्य सत्त्वाभावस्य तथात्वेपि नक्षतिः एवं दत्तानरेपि संबन्धभेदनिवन्धनो दोषः संबंधैक्ये विवक्षिते निरस्तो नीयः रूपा
दिसामान्याभावे साध्ये पृथिवीत्वादिकसद्धेतौ रूपसंबन्धपरमाणावुत्पत्तिकालेचावयविनित्यस्त्वात् नच प्रतियोगिवत्त्वं प्रागभावयोर्न्यतराभावविरोधित्वेमानाभावात् अननपदे जातपर्यायमेतत्संबंधेनाप्यतिप्रसं
गः नचैवं प्रथमक्षणावच्छिन्नो घटाभावः गृहीतस्तथापीति प्रत्यक्षमेव समवायाभावत्वेतिपत्तेपि तथात्वप्रसंगात् तत्सामानाधिकरण्यस्वविशिष्टहेत्वधिकरणावच्छेदेन बोध्यम् तेन गोत्वमनाद्यन्तत्वमलयाहनि तालिङ्गागवाद्यरूपा
वसंगवाद्यनधिकरणस्य वृत्ते तत्र सति कालेमहाकालेवाथ गोवादिवदगोत्वनसागोऽथ कालवितानन्तरपदैवामूल्ययादविजेन मादौ नातिप्रसंगः हेत्वमतिप्रनयेतत्सामानाधिकरण्यमावाक्त्वादिशिष्टेनिवि
शेषणकापि संयोगाभावान्यथात्वादिमत्त्वादौ कपिसंयोगाद्यात्मकस्य साध्याभावस्य संकलहेत्वधिकरणावृत्तित्वेपि नाव्याप्तिः गत्वादिहेत्वविशिष्टगोत्वाभावस्याभावस्य तु गत्वसाधनाभावः ननु प्रमा
भावः जलत्वावच्छिन्नाभावप्रत्ययप्रसंगात् यत्समानाधिकरणानां साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकानां यावदभावानां प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यं तत्त्वं दातव्यं नयेपत्वदासिनावा
च्यत्वाद्यभावः तन्नयपदेनिवेशः तदिष्टावधेयमत आह प्रतियोगिवदधिकरणेति केचित्तु व्यापकत्वे हेतुसमानाधिकरणस्य साध्याभावस्य प्रतियोगिनाव्यापकावच्छेदक हेतुसमानाधिकरणस्याव्याप्यत्वेन प्रतियोगिव्यधिकरणासाध्याभाववत्
प्रतियोगिनाप्यासामानाधिकरणेनानवच्छेदकं साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसामानाधिकरण्यं व्याप्तिः एवं च व्याप्तेरव्याप्तिर्विशेषसंबंधेनरूपनापिसंग इति हेतोः साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वस्यैव साध्यतावच्छेदकं हेतुमनिपुणसाध्य
भावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्यापि व्याप्तिनिर्वाह ... वच्छेदकत्वं चेह तत्प्रयोजकपिकरणादेः तेनाविशिष्टसत्वाभावस्य कदम्बवह्निबोधमयावच्छिन्नाभावस्य त्वप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि वह्नित्वस्यन्तानिः मान्त्वधनित्वगुणादौ संयोगाद्यभावो विव्याप्य
हेतुविशेषसामान्यतावप्रतियोगितावच्छेदकानतिरिक्तवृत्तित्वमितितदर्थे दकत्वमिहापि वोध्यं अवनिवृत्ति गुणत्वाद्यविच्छिन्नसामान्याभावप्रतियोगिनाकयावदभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावादानातिरिक्तवृत्तेनसंयोगत्वमित्याहुः
साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यसामानाधिकरण्यावच्छेदकत्वसमानाधिकरणसाध्याभावत्व यत्समानाधिकरणसाध्याभावप्रमासा साध्यवत्तानुप्रतिवन्धकसंनाशिनत्वं वाव्याप्तिरिति तदनुयुक्तं सर्वत्र साध्याभावपदवैयर्थ्यात् यत्तु साध्याभाव
वत्त्वियहे नो प्रकृतिगाम्यमितिविरोधित्वं नास्तिनत्वं व्याप्तिरिति तत्र अत्र बसविरोधिविषयत्वनिष्पादकमितिहेतुत्वे साध्याभाववद्वृत्तिसत्ता नस्यावृत्तित्वविरोधित्वपायासिद्ध्यारेणातिप्रसंगात् केचित्तु यावन्तः साध्याभावाः प्रत्येकं तत्र तत्र नानीयायेतत
दधिकरणवृत्तित्वाभावात्तद्वत्त्वं सामान्यं च समानाधिकरणसमानाधिकरणी ... सामान्येन यो व्यापकहेतुप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगिव्यधिकरणो वा

न्ने तत्र तन्मन्याप्यवृत्तेरव्याप्तेः तेषां साध्याभाववन्निष्ठाभावविरहेतोर्नाव्याप्तिः तद्धेतुहेतुमत्त्वाभावः तत्तत्साध्याभाववद्वृत्तित्वव्यापकत्वासमर्थ[illegible]नावच्छिन्नप्रतियोगिताकोवोध्यः तेन साध्याभाववन्निष्ठ[illegible]विशेषवृत्तित्वस्य पार्थिवत्वादिविशेषित्वस्य हि
शिरोमणिः त्वावच्छिन्नस्य वा साध्याभाववद्वृत्तित्वस्याभावमादाय नातिप्रसंगः अत्र च हेतुतावच्छेदकसंबंधेन साध्याभाववद्वृत्तित्वं विवक्षणीयम् तेन वह्न्यभाववति तावयवे समवायेन धूमादेर्वृत्तावपि न क्षतिः इत्थं च साध्याभावेऽपि हेतुतावच्छेदकसंबन्धेन कस्यापि वृत्तिकारणे
वर्तमानो ग्राह्यः तेन गगनाभावसाध्यकेऽपि [illegible] हेतुतावच्छेदकसंबंधेन साध्याभाववद्वृत्तित्वस्याप्रसिद्धावपि न क्षतिः यत्र च [illegible] साध्याभावाः प्रत्येकं [illegible] यस्य व्यापकीभूतस्य व्यापकत्वेनाभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकेन धर्मेण ग्रहणं
वच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वमवाच्छेद्यं तेन तद्रूपवत्त्वं तत्त्वं साधनसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वं तदवच्छेदकत्वं वा साधनतावच्छेदकसंबन्धेन [illegible] द्रव्यत्वसमवायिन्यादौ सत्त्वादेः सत्तादेर्भावव्यापकत्वेन कर्मान्यत्वविशिष्टसत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकतादृशाभावप्रति
योगित्वादिव्याप्तिः न च प्रमेयादिसाध्यके प्रमेयत्वादेस्तादृशाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वादव्याप्तिः प्रमेयत्वस्य विषयिताकत्वेन प्रतियोगित्वाप्रसिद्धेः यत्र यावन्त्येव साध्याभावाः प्रत्येकं तन्निष्ठप्रतियोगितावच्छेदकेन धर्मेण यद्रूपावच्छिन्नप्रतियोगिताव्याप
कत्वमवच्छिन्नं तद्रूपवत्त्वं तत्त्वमित्याहुः परे तु हेतुमन्निष्ठायोगावच्छिन्नसाध्याभाववद्वृत्तित्वाभाववत्त्वं व्याप्तिः येन संबन्धेन हेतुता तेन यावत्साध्याभाववद्वृत्तित्वमित्यादौ वोध्यः तेन समवायेन सत्तावत्त्वे धूमावयविनि दोषः येन संबंधेन हेतुता, हेतिमद्वृत्तिमत्त्वस्य वा
हेतिमत्त्वहेतुतावच्छेदकसंबंधेन कोऽपि तेन व्याधिकरणधर्माविच्छिन्नप्रतियोगिताकवह्न्यभाववति संयोगेन यावत्त्वमिति तदभावस्य नानादौ वर्तमानस्य [illegible] न क्षतिः साध्याभाववद्धर्मवद्धोध्यः व्याप्यतिस्थितेन संयोगाद्यभावसाध्यके संयोगा
दिसमानाधिकरणे हेतौ नाव्याप्तिः तद्धेतुत्वाभाववृत्तिव्यापकतन्मन्साध्याभाववद्वृत्तित्वत्वातिरेकेण सामानाधिकरण्येन तन्मन्साध्याभाववद्वृत्तित्वा[illegible]धर्मेणानवच्छिन्नप्रतियोगिताकोवोध्यः तेन [illegible] हेतित्वेन रूपेण यो वह्निसामान्या
भाववद्वृत्तित्वस्य पक्षेऽन्यतमत्वावच्छिन्नवत्त्वाभावाधिकरणे [illegible] स्वनिष्ठसाध्याभाववद्वृत्तित्वविरहस्य [illegible] विवक्षितत्वान्न दोषः न चैवं हेतिमद्वृत्तियोग्यत्वं तत्साध्याभावसमुदायाधिकरणे हेतित्वाभावात् स हेतौ तादृ
शहेतित्वाभावस्य व्यापकतादृशहेतित्वव्यापकप्रतियोगिताकोवोध्यः प्रयोजनं त्वोत्पाद्य साध्याभाववद्वृत्तित्वव्यापकप्रतियोगिताकस्य व्यधिकरणप्रमावच्छिन्नस्यैवाभावस्य हेतिमद्वृत्तित्वाद्व्यभिचारिण्यपि व्याप्तिः समुदायेऽपि साध्याभावस्य साध्याभाव
च्छेदकसंबंधेन वोध्यः तेन समवायेन वह्नेः साध्यत्वेऽपि संयोगेन न तथात्वे वह्न्यवयवपर्वतवह्न्यवयवसंयोगेन पर्वतीयवह्न्यवयवसंबंध इत्यादावपि नवह्न्यभाववद्धेत्वधिकरणत्वेऽपि नाव्याप्तिः तथात्वव्यापकीभूतसाध्यतावच्छेदकव्यापकप्रतियोगि
ताकोऽपि तेन पृथिवीत्वाभावादौ साध्ये [illegible] हेतित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य व्यधिकरणासम्प्रसिद्धेः [illegible] पृथिवीत्वादौ साध्ये [illegible] भाववन्निष्ठसामान्याभाववर्तमाने द्रव्यत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वादौ नाव्याप्तिः अनित्यत्वादी
नामभाववत्वादि[illegible] न साध्याभावकूटाधिकरणाप्रसिद्धाव्याप्तिरित्याहुः नन्वेवं द्रव्यत्वपृथिवीत्वोभयवान्द्रव्यत्वादित्यादौ [illegible] भाववन्निद्रव्यत्वादेर्हेतुमत्त्वेऽतिव्याप्तेः अपि च [illegible] द्रव्यत्वादित्यादौ इत्यलम् वा
यावच्छिन्नाभावकूटाधिकरणाप्रसिद्धेः इति [illegible] इत्यादौ द्रव्यत्वत्वावच्छिन्नप्रतियोगितायाः पृथिव्यन्यत्वविशिष्टद्रव्यत्वत्वसमव्यापकत्वात् किंच [illegible] साध्याभावसमुदायविशिष्टसकलसंबन्धिनोऽधिकरणाप्रसिद्धेः
यावत्[illegible]धिकरणं तावत्तां समुदाये विवक्षितेऽपि [illegible] नन्वनादृशसाध्याभावकूटस्य प्रसिद्धि[illegible]त्वेन तद्धेतिहेतौ इत्यर्थः [illegible]
दिंत्वानामेकरूपा[illegible]दृशाभाव[illegible]समानाधिकरणा[illegible]धिकरणयावदभावाधिकरणाप्रसिद्धिर्दुर्वीरैव किंच हेतुतावच्छेदकसंबंधेन यत्साध्याभाववन्निष्ठहेतित्वदभावोवक्तव्यः अन्यथा [illegible]व्याप्तिः साध्यतावच्छे
दकसंबंधेन साध्याभाववत्वनिष्ठत्वाद्[illegible] तथा च गगनादिसाध्यकसंयोगेन समवायेन तादृशे नाव्याप्तिः साध्याभाववति वर्तते येन संबंधेनेत्येव तु प्रसिद्धेः साधनसमानाधिकरणत्वेन साध्याभावो
विशेषणीयः इति चेदविशेषः तथापि [illegible] मूर्त्तत्वाद्यन्यतरत्वेनाभावे साध्ये स्पर्शवदन्यत्वादावतिव्याप्तिः तादृशसाध्याभावसमुदायवन्निष्ठपृथिव्यादौ [illegible] किंच महाकालान्यत्वादिसाध्यके व्यभिचारिणि कालिकविशेषणताविशेषेण हेतावतिव्याप्तिः तादृशसा
ध्याभावसमुदायवति महाकाले हेतुसंबंधेन हेतिमन्मात्रसत्त्वेन वृत्तेः एतेन साध्यतावच्छेदकावच्छिन्नव्यापकतावच्छेदकता[illegible]प्रतियोगिताकस्याधिकरणसमानाधिकरणायावदभावाधिकरणवृत्तित्वाभावो[illegible] व्याप्तिः केवलान्वयि
न संयोगित्वसत्ताभावसाध्यके संयोगाद्यौ न व्याप्ति[illegible] साध्यसामानाधिकरण्याभावो द्रव्यत्वाधिकरणे उत्पत्तिकालावच्छेदेन वर्तमानोऽपि नाव्याप्तिः उक्तरूपावच्छिन्नप्रतियोगिताकः पुनः कश्चिदप्रसिद्धिसंवादकानुमा वा [illegible] समानाधिकरण उक्तरूप
मुदायाधिकरणवृत्तित्वं तदभावहेतिमत्तानि सर्वाण्येवं [illegible] मयास्य[illegible] न हि विशिष्टेति विशेषणतावच्छेदकविशिष्ट[illegible] विशिष्टप्रत्ययहेतुत्वात् अभावप्रत्ययोहि घटत्वादिविशिष्टस्य घटादेः प्रतियोगित्वमवगाहमानो विशेष
णस्याविरुद्धत्वादे[illegible]वच्छेदकत्वमनवगाहते [illegible] नास्तीत्येव प्रतीतेस्तादृशाभावप्रत्ययो यदि व्यधिकरणधर्मेण विशिष्टप्रतियोगितां नावगाहते [illegible] प्रतियोगितावच्छेदकत्वं अथावगाहते तर्हि [illegible]
द्धिरितिभावः यदि पुनरानुभविको [illegible] घटत्वेन पटो नास्तीत्यनुभवः [illegible]दृशाभावनिराकरणा[illegible] साध्यसामानाधिकरण्यं येषु तेषामनधिकरणं तदभाववत्त्वमिति यावत् [illegible]
मानाधिकरणत्वं [illegible] सतिसमवायावच्छेदकत्वलाभात् [illegible] साध्यवद्वृत्तित्वसकलपदार्थाभाववृत्तित्वपदार्थकरणता[illegible] फलितोऽर्थः यथा [illegible] नवैयर्थ्यं हेतुतावच्छेदकसंबन्धेनाप्र
सिद्धत्वा येन येन संबन्धेन योयः साध्यवद्वृत्तित्वेन तेन संबंधेन तदभावो वोध्यः एतेन साध्यवद्वृत्तित्वा[illegible] साध्यतावच्छेदकसंबन्धेनादि [illegible] समवायेन साध्यतायां [illegible] सकलतादृश[illegible]प्रसिद्धिः अपि तदभावोऽपि [illegible]
वृत्तसंबन्धेन वोध्यः तदा [illegible] मेयत्वादिना [illegible] व्याप्तिः [illegible] समवायेनाभाव[illegible] व्याप्तिर्वाधित्वात् [illegible] संयोगेन वारस्ये न जातित्वादिना [illegible] साध्यवत्समवेत[illegible] प्रसिद्धेश्च नापि [illegible] छेदकेन [illegible] इत्यादावनिव्या
प्तेः नापि विषयतया घटस्मिन्मेयत्वादिव्याप्तावतिव्याप्तिः सविषयकमात्रस्यैव घटस्मिन्विषयकत्वात् निर्विकल्पकं च [illegible] नापि संबंधमात्रे [illegible] इत्यादावनिव्याप्तेः हेतिमन्मात्रसत्त्वेन स्वरूपसंबन्धेन महाकाले [illegible] भावसंबके
दलान्वयित्वादिति युक्तमाम् विशेषणे [illegible] विशेषणतावासाध्यवद्वृत्तित्व[illegible] सर्वत्रैव [illegible] कारकप्रमाविषये [illegible] तेनैव संबंधेन तदवच्छिन्नसामान्याभावो [illegible] इति [illegible] साध्याभाव्य विरोधी निसाध्यस
मानाधिकरणानीति यावन्ति सामानाधिकरण्यानुयोगिकरणानि यम्यते न साध्यसामानाधिकरण्याभावव्यापकाभावप्रतियोगिसामानाधिकरण्यसामान्यकत्वमिति व्याप्तिरिति नोऽर्थः अत्रैव साध्यसामानाधिकरण्यं साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्यवति हेतु
तावच्छेदकसंबंधेन ग्राह्यः परं च सामानाधिकरण्यं हेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेतुमत्त्वेन [illegible] तेनैव समवायेन पृथिवीत्वादेः साध्यतायां [illegible] कालिकसंबंधेन हेतोर्द्रव्यत्वादेः समवायेन साध्यतायां समवायेन हेतोः [illegible]
तिप्रसंगः नवा संयोगेन वह्न्यादेः साध्ये समवायेन [illegible] दोषादेः कालिकसंबंधेनाधिकरण[illegible] समवायेन [illegible] संयोगेन [illegible] विचारप्रसंगः संबंधविशेषेणाव्याप्यवृत्तित्वाभावसाधिकरणप्रसिद्धिः
[illegible] यथाश्रुत यथासंभवं विकल्पस्य दूषयति नेत्यादि नन्वप्रतियोगिपदेन प्रतियोगितानवच्छेदकावच्छिन्न[illegible] आह द्रव्यत्वादावित्ति प्रतियोगि[illegible] व्यापकहेतित्व[illegible] समानाधिकरणत्वं नाभावप्रतियोगित्वं प्रसि
द्धि पुनः तथा सत्यभावपदवन्तुच्छिद्ये इति भावः संयोगाद्यभाववस्य द्रव्ये प्रतियोगिसामानाधिकरण्यं [illegible] प्रतियोग्यधिकरणीभूत[illegible] प्रतियोगित्वं गुणे च प्रतियोग्यसामानाधिकरण्यं [illegible]
[illegible] प्रतियोगिनधिकरणी[illegible] नाभावप्रतियोगित्वे [illegible] सामानाधिकरण्यप्रतियोगि [illegible] इति भावः नव साध्यवान्यस्येति साध्यवति संबंधो [illegible] समाधिकरणा
त्वं साध्यसाधनयोः सामानाधिकरण्यमेव तन्तोदूषणांतरमाह साध्येति साध्यत्वसाधनत्वे [illegible] प्रतियोगितावच्छेदक [illegible] वह्निमदिति ननु यत्सामानाधिकरण्यं नाभावप्रतियोगितावच्छेदकं यद्रूपावच्छि
न्नं [illegible] समं तस्य सामानाधिकरण्यं व्याप्तिरित्यर्थः न च समानाधिकरण्यं [illegible] प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नेन वह्नि[illegible] विशेषेति तथा च [illegible] वह्नित्वेन [illegible]
समानाधिकरणा[illegible] वह्नित्वसामान्य[illegible] तत्प्रतियोगितावच्छेदक[illegible] विशिष्टवत्त्वाप्तिः साधनेति वैयधिकरण्यं तदनेधिकरणादि [illegible] केवलान्वयिनः साध्यस्य

प्रसिद्धमतिप्रसंजकं च पृथिवीद्रव्यत्वादिस्वादावतः समानाधिकरणप्रयोगादानं धमादेरपि नवद्ध्यादिसमानाधिकरणद्रव्यत्वाद्यनधिकरणवृत्तित्वमतो यावदिति पृथ्व्यपि पृथिवीत्वादिसमानाधिकरणसकलवद्व्यत्वमदत्वाद्यनधिकरणवृत्तित्वं द्रव्यत्वादे
स्तदनधिकरणमात्रवृत्तित्वं च निखिलघटपटत्वादीनां तथापि तादृशधर्मानधिकरणमात्रवृत्तिमितानावच्छेदकसाध्यतावच्छेदकक तं नहि पृथिवीत्वादिसमानाधिकरणस्तादृशः कश्चिदेको धर्मो यदनधिकरणमात्रवृत्ति तावच्छेदकं सम्भवति सम
वाधिकं वह्न्यादिसमानाधिकरणप्रयोगोनकत्वाद्यनधिकरणमात्रवृत्तित्वावच्छेदकं तदवच्छेदकत्वं च तदनतिरिक्तवृत्तित्वं तच्च तद्वृत्ति धर्मावृत्तित्वं तेनमेयत्वसमानाधिकरणघटत्वाद्यनधिकरणमात्रवृत्तित्वानधिकरणगगनादिवृत्ति
त्वेपि द्रव्यत्वस्य द्रव्यसाध्यकमेयत्वे नातिप्रसंगः वस्तुतस्तु तादृशधर्मानधिकरणमात्रवृत्तित्वावच्छिन्नाधिकरणताकत्वमस्ववच्छेदकत्वं वाच्यं तेनद्रव्यत्वसमवायित्वमेयत्वात्वविशेषसत्त्वादौ न जातिमत्त्वादिस्वादौ नातिप्रसंगः स
त्तायाः गुणत्वाभाववत्त्वानवृत्तित्वं प्रमेयत्वाद्यवच्छिन्नाधिकरणताघटितत्वाभाववत्त्वानवृत्तित्वात् मेयत्वादेरिति नच व्यतिरेकित्वेन धर्मो विशेषणीयः वस्तुतस्तु यावत्पदं नादृशव्यापकस्यापि न वैयधिकरण्यावच्छेदकमेतावन्मात्रस्फोर
णाय तथा च साधनसमानाधिकरणधर्मनिरूपितवैयधिकरण्यावच्छेदकं यत्तद्भिन्नधर्मवत्त्वाभाववत्त्वाद्यवच्छेदकप्रत्ययमेव तावत् संसामानाधिकरण्यमिति पर्यवसितमतो दोषांतरमाह महानसादाविति तथा च तदनधिकरणत्वेन तद्भावाधि
करणत्वेन हृदि त्वं वा दयमपि द्रष्टव्यमित्यर्थः एतेन तदधिकरणवृत्तित्वमत्र वैयधिकरण्यमिति परास्तं तमवाधितयामहानसवृत्तित्ववह्नौ नास्तीति प्रतीतेर्वह्न्यादेरपि तादृशवैयधिकरण्याधिकरणत्वात् संतथा विशेषणत्वे वैयधिकरण्यविवल
यानोक्तेऽसंभव इति एतेन उपाधिपदस्य साध्यसमव्याप्तत्ववचनेन यावत्साध्यप्रसंगाद्वा साध्यव्यापकत्वस्यादि व्याप्तिविरूपकत्वमात्राप्यादिव्यत्वमतश्चाह नहि त्रिष्विति यत्रोपाधिरव्याप्यवृत्तिर्नानाव्यक्तिको वा तत्रापि व्याप्यवृत्तिरवच्छेदकं न तत्त्व
दाद्भिन्नत्वप्रकारकप्रमाविषयत्वाभावादिरेवास्ति यदि च तस्याप्रविशेषणान्तरविशिष्टस्याद्वित्वाद्यवच्छिन्नस्याताद्वाभावसंभवः न हि साध्यसमानाधिकरणात्यंताभावप्रतियोगितानवच्छेदकीभूतसाधनसमानाधिकरणात्यंताभावप्रतियो
गितावच्छेदकधर्मवत्त्वं तदुक्तं यावदीयः अनवस्थापरिहाराय माह प्रतियोगित्वमिति स इति एकदेशकालावच्छेदेनेति सरणीयं तेन नाव्याप्यवृत्तेरभावस्य प्रागभावादेश्च प्रतियोगितायामव्याप्तिः अन्योन्येति अत्र समवायादिसंबंधावच्छिन्न
प्रतियोगिताकाभाववति महानसादौ संयोगादिना वह्न्यादेर्वृत्तेः येन संबंधेनाभाववत्ता वृत्तिर्नाहृत्तिवेर्व्या संबंधेन न संबंधेनासंबद्धत्वात्कोनदोषः अन्योन्याभावस्य तादात्म्यसंबंधावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वप्रादेवे तेन संबंधेन प्रतियोगिनोऽसंभव
त्वात् परं तु समवायेनाभावस्य प्रतियोगितायामव्याप्तिः न हि तत्र समवायेन तत्प्रसिद्धेः तादृशस्य संबंधाधिकरणं निरूपितत्वे वैयधिकरण्यसंबंधावच्छिन्नाभावप्रतियोगितायामव्याप्तिः सिद्धांतलक्षणवक्ष्यमाणरीत्या च स्वरूपसंबंधप्रसिद्धौ तस्य
विहारोपीति योषम् अभावविरहात्मकत्वमिति न चान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकपीसप्रसक्तिरति प्रसक्तिः प्रकृतोपयोगिप्रतियोगितामात्रस्य लक्षणीयत्वेन तथा तदैवैयर्थ्यं सर्वत्र नित्यस्य तत्साधारणत्वपावाच्छिन्नस्य तोपाधिनासंभवात् इ
त्याशंक्य प्रतियोगिनावारणाय संसर्गाभावपरतया तस्य साध्यकत्वादिति वाच्यं विरहपदस्य तज्ज्ञानप्रतिबंधकज्ञानविषयार्थकत्वात् प्रतिबध्यतिहि ताराभ्येन प्रतियोगिज्ञानं अन्योन्याभावज्ञाने प्रतिबंधकत्वं चात्रैकफोलावच्छेदेनैकत्र वर्म
मानत्वे अभावपदस्य स्वाभावपरत्वात् वस्तुतस्तु केनसंबंधावच्छिन्नाया साध्यसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितायाअनवच्छेदकमपिमवमेव संबंधानरावच्छिन्नायाः साध्यावच्छेदकम तोयत्संबंधावच्छिन्नायाः साध्यसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितायाअन
वच्छेदकं तत्संबंधावच्छिन्नायाः साधनसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिताया अवच्छेदकं तन्नवाच्यं तथा च संसर्गाभावत्वमनुपादेयमेव वाच्याद्यो स्वरसस्तु चनाय मवयाधिकरणसंबंधेन सर्वस्य प्रतियोगिनश्चादेशान्नमेमानाभावात् स्वाभावसंबंध
त्वस्वाभावसान्न विषयत्वस्य बालबोः सर्वत्र संभवितत्वात् स्वाभावेनादोषः अर्थप्रतियोगितायाः प्रवेशात् न च स्वरूपसंबंधस्यैव धारणीकरणी यत्पानस्यैवाव्यापकत्वेन तत्त्वात् विरहात् अभावत्व प्रतिबंधकत्वयोः प्रतियोगिनायंरितत्वात् तथा विषं
यवहारगोचरत्वस्यापि विना प्रतियोगितां निर्वक्तुमशक्यत्वात् यत्साध्यस्य यत्समानाधिकरणसाध्यस्य तथा हीत्यादि यत्समानाधिकरणात्यंताभावप्रतियोगितानवच्छेदकं तत्त्वमित्यर्थं तन्नोक्तदोषस्यरति ध्येयम् प्रतियोगिनयोऽश्चैकसंबंधावच्छिन्नत्वे विशेषणाना
विशेषावच्छिन्नत्वं वा वक्तव्यं तेन प्रतियोगितावच्छेदकमात्रसंबंधपरिति विशेषसंबंधावच्छिन्नसाध्यसमानाधिकरणात्यंताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे एकसंबंधावच्छिन्नसाध्यसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेदकस्य संबंधानवच्छिन्नसाधनसमानाधिकरण
भावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि न तथा त्रिवह्निमानित्यत्राधिकरणे व्यभिचारो विशेषणानां विशेषावच्छिन्नतत्तिसाभावप्रतियोगितावच्छेदकं साध्यवत्त्वप्रकारकप्रमाविशेष्यत्वे विशेषणानां विशेषावच्छिन्नसाध्यसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितानवच्छेद
कइति नातिप्रसंग इति वस्तुतोन्य समानाधिकरणान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकं यावद्धर्मावच्छिन्नसमानाधिकरणान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदक तद्धर्मो नहि तत्सामानाधिकरण्यं साध्यसमानाधिकरणान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकं याव
द्धर्मसामानाधिकरणान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकमेव व्याप्तिरिति ध्येयम् साध्यमिति यावन्तो येषामित्यर्थः हृदि मे केवलान्वयिन्यव्याप्तेः समवयोक्त लक्षणे विगोरवं परमिति दिचानरति को सर्वसाधनस्य साधनस्य साध्याश्रयस्य साध्यसमानाधि
करणस्य साधनाश्रयस्य साधनसमानाधिकरणस्य वा अत्रैक्ते तत्र साधनसमानाधिकरण्यं साध्ये कृत्स्नेषु च साधनेषु साध्यसामानाधिकरण्यं वार्थः प्रथमे एकेपि नानेति च व्याप्तेश्चाद्धेतुवृत्तित्वे पृथिवीत्वव्यापकमात्रेण व्याप्तिश्च अतएव तेनेत्यर्थः ।
अर्थान्तरे द्वितीयं निरस्यति अतएवेति अत एवैकव्यक्तिसाध्यकाव्याप्ते नविषमव्याप्ते समव्याप्ते च संख्यापरिमाणादावेकत्रसाधने सकलसाध्यसंबंधाभावात् भावान्तरस्य यद्वा द्रव्यत्वादिनादौ तृतीये साध्याश्रयया वह्नित्वं तृतीये साध्यसमा
नाधिकरणयावत्सामानाधिकरण्यमर्थः तत्रच यथासंभवमेकमात्रवृत्तिसाध्यके वह्न्यादौ साध्ये हृदादौ व्याप्तिरतिव्याप्तिश्च सत्त्वादावर्थ्य परिष्कारपूर्वकं एवमनिरस्यति नचेति एकमात्रवृत्तिसाधने चाव्याप्तिः तथैव पक्षं निरस्यति नापीति तादृशाना
सर्वेषां महानसत्वादीनां प्रत्येकनिरूपिता यावत्सामानाधिकरण्यानि न कुत्रापि संभवन्ति अथ यद्धर्मावच्छिन्नसामानाधिकरण्यत्वेन साधनसामानाधिकरण्यव्यापकत्वं तद्धर्मावलीढसामानाधिकरण्यं विवक्षितमिति चेत् दृष्टेनोपि लघुतया साधनव्यापकत्वाव
च्छेदकरूपावच्छिन्नसामानाधिकरण्यमेव व्याप्तिरिति सिद्धान्तलक्षणतदिति अविनेति साध्यं विना साध्याभाववति योऽभावस्तादृशः साध्यं विनाऽभावः साध्याभावव्यापकीभूताभावप्रतियोगित्वमिति वा अथेति संबंधः सामानाधिकरण्यव्यभिचारितमिति संबंधस
केनचित् किंचिद्रूपावच्छिन्नेनव्यतिरेकप्रसिद्ध्यत्वादिना वह्निव्यापकत्वात् न दोषः पादितः न च व्यभिचारापत्तेः सहकृतत्वस्य हेतोः यत्साध्यव्यभिचारस्तद्व्यतिरेकयोरनुपस्थितावपि समानाधिकरणधर्मेवत्तात्त्वमभावात् प्रमात्र सर्वान्नवसिद्धत्वात् हेत्वंतरे नवै
वत्त्वांतरेण व्यभिचारे हेतुतावच्छेदकोपहितत्वमतिरुत्पादासंभवे विवक्षितेन च सामानाधिकरण्यज्ञानस्यैव हेतुतायां व्यभिचारज्ञानाभावकारणत्वमपेक्षकारणीभूतसामानाधिकरण्यमाने लाघवेनाव्यभिचारस्य विषयतया अवच्छेदकत्वमुचितं न चाव्यभिचार
संशयेऽनुमित्युदयात् व्यभिचारनिश्चयत्वेन कारणत्वे गौरवम् अव्यभिचारानुमात्रस्य प्रमत्वनिश्चयदशायामेवाविरोधितया प्रमत्वेनानिश्चीयमानस्याविरोधित्वं वाच्यं अव्यभिचारनिश्चयस्य च प्रमत्वशंकायामप्यनुमितिजनकतया प्रमत्वेनाहत्य
माणस्यैव हेतुत्वमिति न वै वगौरवात् नानाविधव्यभिचारज्ञानाभावानां नियतसर्ववृत्ति तेनेऽज्ञानानामपि हेतुत्वमपेक्ष्य वक्ष्यमाणौकविधाव्यभिचारज्ञानस्यैव हेतुत्वं युक्तमित्याशयः साध्यसामानाधिकरण्यविशिष्टपक्षधर्मत्वं तु पदे साध्यं यदि विनाऽपि दृश्यति
ज्ञानमात्रोपपंद्र ति केवलान्वयिनस्साध्यहेतुसामानाधिकरण्यमात्रपदादनुमित्यसमवत्तत्त्वकदेशविवायः नस्वरूपत्रिमदर्थत्वाभावप्रतियोगितादिकमन्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं वा तथा च सर्वसाधारण्याय लाघवात् साधनवत्तात्त्ववृत्तित्वस्वावृत्तित्रयोन्याभावस्यवावि
हेतुत्वेन तु यः = रोधकत्वात् व्याप्तिमितिसिद्धान्तरहस्यम् शेषं केवलान्वयि ग्रंथे वक्ष्यामः = प्रतियोग्यसमानाधिकरणेति प्रतियोग्यसमानाधिकरणयद्रूपविशिष्टसमानाधिकरणात्यंताभावप्रतियोगितानवच्छेदको यो धर्मस्तद्धर्मावच्छिन्नेन येन केनापि समं सामा
नाधिकरण्यं तद्रूपविशिष्टस्य तद्धर्मावच्छिन्नेन यादृशेन येन निरूपिता व्याप्तिरित्यर्थः द्रव्यत्वे साध्ये परंपरासंबंधेन वृत्तिकमत्साध्यतावच्छेदकमतो नाव्याप्तिः द्रव्यं चेद्द्रव्यं गुणकर्मान्यत्वे सति सत्त्वादिमात्रसत्ताधिकरणगुणादिनिष्ठात्यन्ताभावप्रति
वह्नित्वादि॰ योगित्वेऽपि द्रव्यत्वादेर्नाव्याप्तिः साधनस्य विशिष्टसत्तादेर्गुणादावहेतेः सामानाधिकरण्यघटकीभूतेविनिरूपकतावच्छेदकस्याधिकरणतावच्छेदकस्य चकाराद्याश्रयकार्यं वस्तुतस्तु धूमत्वविशिष्टव्यापकवह्निसामानाधिकरण्यस्य सामाहि
धूमत्वादि॰ साधारणत्वाद्धूमत्वादिनति तादृशसामानाधिकरण्यनद्धूमत्वादिकं वाव्याप्तिः आद्यामिति द्वितीयां तु निषेत्ति एवम् अयं कपिसंयोगी एतद्वृक्षत्वादित्यादिसद्धेतौ समानाधिकरणत्वम् यत्किंचित्संयोगिद्रव्यत्वादि तत्राव्याप्तिरितिदारणा
ग्रसमानाधि यतेः संयोगसमवायादीवच्छेदेन हेतोर्वृत्तितावच्छेदकसामान्याभाववृत्तेर्विरोधाभावात् न तु वानीदृशस्यापि संयोगस्यासत्वात् पतितः प्रतियोग्यपलक्षितं प्राचाहेतेन संयोगत्वादिनाप्यतमिति तत्र इत्यसंयोगसामान्याभावसामानाभावात् न चयोग्य
करणत्वेनेः दीयया वद्विशेषाभावनत्वास्तु नत्सामान्याभाववानितिद्याप्रेर्यावत्संयोगाभाववत्त्वमाने यतनदर्थयोरेऽनुगमान एकावच्छेदेन यावद्विशेषाभाववत्त्वस्यापादितस्य च एतेनावयं संयोगसामान्याभाववृत्तिविशेषाभाववत्त्वादितिपरास्तम् अर्थविरोधलक्षात्
प्रयोजकत्वानिर्गु उपाधितात्र्य नंचप्रा प्यवच्छेदकतयोतद्धनाद्दरभावा मान यथा च घटस्यैवतन्निसप्रनिरएतद्वह्निसामानाधिकरण्यस्यात्र प्रतिष्ठं मंमिन्न त्वेपिर एतु

उभयत्वावच्छिन्नाभावादिविशिष्टत्वादौ व्याप्त्यभावादन्योन्य

शिरो देशस्य तत्त्वात्मात्मा॰ ... प्रत्यात्यैव संयोगस्य ... न्यस्यावच्छेदकत्वे तादृशस्याप्यवच्छिन्नाच्छेतिसंप्रदायविदः नवीनास्तु प्रत्यक्षत्रिकालावच्छेदेन तदुदासीनप्रत्ययावच्छेदेन गगनादौ संयोगस्य सामान्याभावो वर्त्तते तथाप्येतावत्यपि विरहोदय
मणि: न स्वरूपत्वेन निर्त्तवे ... शाने व्यतिप्रतीतेः संयोगेन द्रव्यस्याप्यव्याप्यवृत्तित्वात् इत्येवाव्याप्यवृत्तित्वे वृत्तिमतो व्याप्यवृत्तित्वस्य समनियतत्वाच्च एवं प्रतियोगिमतोरपि कालदेशयोर्देशकालभेदावच्छेदेन तदभावः तथा च तत्तत्कार्थव्याप्तिवारणाय तन्नो का॰२
पादेयं सर्वथैव व्याप्यवृत्तिसाध्यके साध्यसाधनभेदेन व्याप्तिभेदाद्विविधेति प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वं च प्रतियोगितानवच्छेदकावच्छिन्नासामानाधिकरण्यं तेनायं गुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्त्वाभाववान् जातिमत्त्वादित्यत्र तत्त्वविशिष्टत्वोभयत्वान्यत्वादिनाभावादिना तत्र
सगः तत्रोभयत्वमेकविशिष्टापरत्वे विशिष्टत्वे च केवलादन्यादिति तदभावो न सिद्धः ... तत्प्रतियोगिव्यधिकरणत्वनिवाच्यम् तदुभयत्वेऽहिनविशिष्टसत्त्वादिति किं नत्वादौ वच्छिन्नाभावः तदवच्छिन्नाभावात् वैशिष्ट्यविरहेऽपि हेतुरुपटत्वयोरुभयत्व
स्योभयत्वेन तदभावस्य च प्रमाणसिद्धत्वात् न चैतदव्याप्तिरेव उभयत्वाधिकरणविशेष्यत्वं तस्य मनसि सत्त्वादिति वाच्यम् तथात्वेऽप्युभयत्वेन रूपेण तत्रोभयत्वं नास्तीति प्रतीतेर्दुर्वारत्वात् अन्यत्वपदं चात्यन्ताभावत्वनिरूपकप्रतियोग्यसमानाधि
करणपदमात्रेणाभावत्वनिरूपकप्रतियोगितायाश्चाभाव अन्यथा सर्वस्यैवाभावस्य समानाधिकरणाभावभिन्नत्वात् ... तत्स्वरूपानतिरिक्ततया प्रतियोग्यसमानाधिकरणस्यैव दुर्लभत्वापत्तेः सर्वेषामेवाभावानां हेतुसमानाधिकरणत्वा
न्नाभावत्वनिरूपकप्रतियोग्यसमानाधिकरणान्यत्वाभावात्मकस्य स्वभेदस्य प्रतियोगितावच्छेदकाव्याप्तेरिति संप्रदायः अथ यदा ... तदा गोत्वव्याप्तिः प्रलयस्य गोध्वंसवत्त्वेन गवान्योन्याभावानधिकरणत्वात् संसर्गाभावमात्रेऽ
त्र विषयत्वसामान्यस्यादौ घटत्व ... यदा हि तत्र ... तु: ... तदा नदीयेनान्यन्मिथ्या राव ... इति व्याप्तिः घटत्वकत्वादेर्घटत्वकत्वस्य प्रलयनिष्ठध्वंसप्रागभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात् न हि तयोः सामान्याभावत्वमन्येप्येकविशेषप्राग
2 भावविशेषान्तरध्वंसत्वविशेषसामान्यावच्छिन्नं ... प्रागभावयोः संभवतीति चेत् न प्रतियोगिमतत्वे वर्तमानादिमतोऽपि कालस्यान्योन्याभावत्वविरोधाभावात् अन्यथा अन्योन्याभावस्य कालमात्रवृत्तित्वप्रसंगात् इयांस्तु विशेषो यदेकस्य देशभेदावच्छि
न्नयात्वमपरस्य च स्वरूपावच्छिन्नमिति देशकालस्य च कालदेशाव्यावच्छेदकत्वात् तत्रान्योन्याभावस्य प्रतियोगिव्यधिकरणत्वात् न च संसर्गत्वादविशेषेणान्योन्याभावः संसर्गाभावत्वं च संसर्गारोपजन्यप्रतीतिविषयाभावत्वरूपं जन्यतावच्छेदकतया
कनियमसिद्धिरिति वाच्यम् न दृश्यावृत्तित्वरूपनियमस्य तत्र तुच्छकत्वात् एवं नियमान्तरस्यात्र प्रवेशोऽपि नेति दिक् वस्तुतस्तु घटत्वादि मेयत्व संसर्गाभावादिलक्षणे अपदमेव विवेचयिष्यते संसर्गाभावत्वप्रवेशप्रयोजनं किं ... अत्र
अव्याप्यवृत्तिसाध्यवत्त्वात् विशेषणतावाच्यत्वात् ... तादात्म्यभावतादित्वात् समवायेन ज्ञानादेः साध्यतायां व्याप्तिः साध्यस्य ज्ञानामपि ... विषयत्वविशेषणत्वैकार्थसमवायैः साध्यवत्त्वात् मैवम् प्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धेन
प्रतियोगिनोऽयदधिकरणे संबन्धिवानवृत्तित्वाभावस्याकृतत्वात् भवति चैवमन्योन्याभावोऽपि प्रतियोग्यसमानाधिकरणः तद्विशिष्टस्य वृत्तित्वाधिकरणे इति ... तेनान्याप्यवृत्तिसाध्यकासंग्रहः तत्तु निभिन्नं तत्त्वनायः अव्याप्यवृत्तिसा
ध्यकव्यभिचारित्वप्रसंगात् अत्र च सामानाधिकरण्यमेव नानानदभावत्वं प्रतीतेरन्यथैवोपपादितत्वादिमसत्वरसायतियोगिनोयधिकरणाद्विविशेषणत्वस्यैति तच्चहेत्वधिकरणे वायं प्रतियोग्यनधिकरणीभूतहेत्वधि
करणे हस्याभावे नित्पुनरभावोत्ताथनिष्कर्षः ननु प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नस्य यस्य कस्यचित् सामान्यस्य वा प्रतियोगितावच्छेदकयत्किंचिद्वच्छिन्नस्य वानधिकरणत्वमुक्तं आद्येऽव्याप्यवृत्तिसाध्यकाव्याप्तिः एकप्रतियोग्यधि
वार करणस्यापि हस्य तदनधिकरणत्वात् द्वितीये संयोगसामान्याभाववान् द्रव्यत्वादित्यादावतिव्याप्तिः साध्याभाववत्त्वेऽप्यवृत्तित्वाद्धेतोः प्रतियोगिसंयोगविशेषाभाववत्त्वात् नित्यत्वादिविशिष्टद्रव्यत्वाभावात्मकत्वात् प्रतियोगिनो
धिकरणत्वाच्च स्वाभावाभावात्मकविशिष्टद्रव्यत्वस्य द्रव्यतोऽनतिरेकात् तृतीये कपिसंयोगाभाववान् आत्मत्वादित्यादावव्याप्तिः साध्याभावानां कपिसंयोगानां गुणेनानधिकरणस्यात्मनस्तु प्रतियोगितावच्छेदकगुणत्वसामान्याभावत्वादिना
धिकरणत्वात् मैवम् यादृशप्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नानधिकरणत्वं हेतुमत्त्वस्य न च्छेदकत्वसाकल्यात् अत्र च यादृशसमानाधिकरण्ये हेत्वर्थः संबन्धः प्रविष्टो न संबन्धो नयो हेतुमान्तत्र वर्त्तमानत्वमभावस्य साध्यस्य वा यादृशः
संबन्धस्तत्संबन्धावच्छिन्नायाश्च प्रतियोगितायाश्चावच्छेदकत्वं बोध्यम् तेन धूमसमवायिनि घटाभावस्य संयोगावच्छिन्नप्रतियोगिताया धूमस्य समवायावच्छिन्नप्रतियोगितायाश्चावच्छेदकत्वेऽपि वह्नेस्तस्य न क्षतिः यदा साध्यतावच्छे
दकसंबन्धेन प्रतियोग्यसंबन्धित्वं हेतुमतो वक्तव्यं तथा च संबन्धभेदेन प्रतियोगितानतिरेकपक्षेऽपि एवं हि स्थितेऽसामानाधिकरण्यादौ संबन्धित्वनिवेशनीयं न त्वधिकरणत्वं तथा च धर्मितावच्छेदकाप्रत्यक्षनिर्देशोऽनति तथाहि तादात्म्येन वह्नेरी
मवतः संबन्धितानिमहानसे वह्निमान्योन्याभावस्य तादात्म्यसंबन्धावच्छिन्नायाः प्रतियोगिताया न वच्छेदकवह्निमत्त्वावच्छिन्नस्य वह्निमतस्तादात्म्येन स्वस्थितिमहानसेऽधर्मवत्त्वात् तादात्म्येन संबन्धित्वं एवं च मिलितार्थ व्याप्यत्वव्यापकत्वे बोध्ये।
अत एव तत्ताद्यैर्णा पृथिवीत्वाभावभाव... संगच्छते यथा तथा ... दृशेन संबन्धेन हेतोर्व्याप्यता ... दृशेन तस्य पृत्तविशिष्टज्ञाने यादृशेन च साध्यस्य व्यापकत्वमतस्तादृशेनैव साध्यपत्तयोर्विशिष्टानुमितिः तेन धूमवद्वृत्तेः संयोगेन
न वा समवायेन पर्वते वह्निधीः तथैवानुगतव्यापकत्वे तादृशकसंबन्धेन व्यापकस्याभावप्रसक्तेः हेतुहीनव्याप्यत्वेन तादृशकसंबन्धेन व्याप्यस्याभावः सिध्यति कथं तथा समवायेन वह्निविरहिणि महानसे संयोगेन वा वह्निविरहिणि
सावयवे धूमः समवायेन न निवर्त्तते निवर्त्तते च संयोगेन वह्निविरहिणि स्वावयवे संयोगेनेति नियमनुपपद्यते तथा च तादात्म्यसंबन्धेन तादात्म्यव्याप्यत्वग्रहात् व्यापकनिवृत्त्या तादात्म्येनैव तेषाम भावः सिध्यति म
एव चान्योन्याभावः इत्यमेव तत्तादात्म्यादिना दृशिशिप्सियोग्यानिश्चयरूपिसंगच्छते अत एव गोत्वत्वादावश्चदृशयायत्र मासादि सागोरिति तादात्म्येन गोव्यापकत्वयहे सास्नादिमान् तादात्म्येन गोः तादात्म्येन गोत्वशिरकाच्छसा
स्नादिव्यतिरेकश्च सिध्यति एवं च संयोगेन गगनादेरपि द्रव्यत्वव्याप्यत्वे इष्ट नियामकसंयोगमात्रस्याभावप्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धस्य पृते साध्यतावच्छेदकसंबन्धेन प्रतियोगिसंबन्धित्वाभिधानेनाप्ययं पृथिवीत्वादिव्यापकत्वमपि तदभाववतो
पृथिव्यादेः संयोगेन तत्तत्संबन्धित्वात् सिद्धिरिति मतमपास्तमेव न च तदाग्नेर्नियामकसंबन्धे तेनासंबन्धित्वाद्व्यापकत्वाच्च वाकोमविश्चितिचेत्तदुपरि घात् नन्वेवं द्रव्यानितिरिक्तद्रव्यामककालमात्रवृत्तिधर्मस्य विशेषणतादिशेषे
णाव्याप्यवृत्तित्वमपि व्यापकं न स्यात् स्वात्वच्छेदकसंबन्धेन प्रतियोगिनोऽसंबन्धिनि काले वर्तमानस्याभावस्य प्रतियोगितावच्छेदकसंबन्धावच्छिन्नत्वस्य तेन संबन्धेन प्रतियोगिसंबन्धितदन्यत्वस्य च कालेऽसंभवात् न च तादृशसंबन्ध
नेहेत्वधिकरणीभूतयत्किंचिद्व्यक्तिप्रतियोगितावच्छेदकविशिष्टप्रतियोगिसामान्यकत्वं वक्तव्यम् तथा चात्र हेतुविगगनाद्यभावे ... सिद्धेः तत्राधिकरणकमादौ समवायेन ज्ञानसामान्यस्य संयोगसामान्यस्य वा हेतुत्वेऽनि
प्रसंगः भ्रतत्वन्तत्तोभयत्वविशिष्टगुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्त्वात् विशिष्टादिकं च न मनोगुणादिहेतोः संयोगसामान्येन किंचिद्व्याप्तिरित्यवाच्यम् विशिष्टसत्तानतिरिक्तत्वात् समवायेन ज्ञानेः साध्यत्वेऽयत्वाराववृत्तिव्याप्तेः जातिम
न्निष्ठता दृशाभावप्रतियोगितायाः जातित्वेनानवच्छेदात् जातिश्च न्यच्च तादृशसंबन्धेन हेत्वप्रसिद्धेः संयोगादिसाध्यकगुणकर्मान्यत्वादौ चातिव्याप्तिः अद्रव्ये हेतुमति तादृशसंबन्धेन हेत्वप्रसिद्धत्वात् द्रव्येऽपि संयोगादेरपि हेतोः ने
वम् साध्यतावच्छेदकसंबन्धसामान्येन निरूपप्रतियोगिप्रतियोगिकत्वहेत्वधिकरणीभूतयत्किंचिद्व्यक्तिवृत्तियोगिकत्वसामान्योभयाभावस्य विवक्षितत्वात् धूमसंयोगे वह्न्यधिकरणेऽयोगोलकानुयोगिकत्वस्य चेत्तत्त्वविशिष्टेन दण्डसंयोगेन दण्डा
धिकरणे चैत्रानुयोगिकत्वस्य गुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्तासमवाये च जात्यधिकरणगुणानुयोगित्वस्याविरहान्नातिप्रसंगः स्वरूपसंबन्धेन गगनादिहेतिमत्त्वे वा निरूप्यप्रतियोग्यनधिकरणहेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितासामान्ये यत्संबन्धावच्छिन्नत्वयत्र
भावच्छिन्नतोभयाभावस्तेन संबन्धेन तद्धर्मावच्छिन्नस्य व्यापकत्वं बोध्यम् समवायसंबन्धेन मेयसामान्याभावस्य सामान्यादौ सत्ताभयत्वादिरूपभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वं मूलम् अत एव समवायसंबन्धेन द्रव्यत्वादिप्रतियोगित्वप्रत्याप्यनुयोगि
त्वोभयत्ववद्विद्यजो नेरित्यादौ वह्निधूमोभयवान् इत्यादौ संयोगस्य द्वित्वावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वविरहेऽपि तन्नातिव्याप्तिरित्यपि वदन्ति प्रतियोगितादिस्तु संबन्धविशेषो न संबन्धत्वेन निविष्टः सामानाधिकरण्येऽपि संबन्धः संयोगत्वादिनैव निविश
ते दर्शितं चनियमावहितमपि संबन्धे अभाववत्त्वं च दमिरत्नात्सीदमिदं न भवतीति प्रतीतिनियामकोऽभावाभावसाधारणलक्षणस्य संबन्धविशेषः अतोऽनाभावसाध्यकव्यभिचारित्वप्रसंगः तदपि तानोपादेयं प्रयोजनविरहात् विष
त॰ यतात्वादिवत् प्रतियोगिताधिकरणत्वसंबन्धत्वानादेयोऽतिरिक्तापत्त्युपदार्थान्तरमेकदेशिनः नन्ववच्छेदकत्वमिदं न स्वरूपसंबन्धविशेषः संभवति लाघोधर्मेषु रोतदभावात् प्रमेयत्वमतं कं तु प्रत्येवादितद्गुणे घटत्वगुणत्वादेरत २
घातेनैतेन रूपेण साध्यतायां व्यभिचारित्वापत्तिप्रसंगात् नापि नदिति ... प्रतियोगितायाः स्वरूपसंबन्धात्मिकायाः प्रतियोगिभिन्नत्वे नक्षमत्वादेरपि तदतिरिक्तत्वेऽनितत्वात् न च तत्त्वघाविषयत्किंचिदेकाभावप्रतियोगितासामान्यस्ता
वृत्तित्वात् अतएवातिरिक्तसामान्याभावस्याभावे धूमत्वादेरवच्छेदकतायातादात्म्येन साधनमपि संगच्छत इति वाच्यम् वह्निहतेहेतिहित्वतापर्णतार्क दहनहतिहित्वाद्यन्वच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावप्रतियोगितानतिरिक्तत्वहेति

ह्नित्वादावतिप्रसंगात् एतेनाप्यन्यवृत्तित्वविशेषितमपि तत्परास्तम् अत एव नानाप्रतियोगिकाभावेऽप्रतियोगित्वांगीकारेऽपि न निस्तारः लघुधर्मसमनियतगुरुरू
पेण साध्यतायां सद्धेतावव्याप्तिः तादृशानवच्छेद्यत्वाप्रसिद्धेरिति चेन्न प्रतियोगितावच्छेदकानतिरिक्तवृत्तित्वस्य विवक्षितत्वात् स्वसमानवृत्तिकत्वावच्छेदके
ग्राह्य तत्र च स्वपर्याप्त्यधिकरणपर्याप्तवृत्तिकत्वं यावत्त्वादिकं तु न तथा पर्याप्तिश्चायमेको द्वावित्यादिप्रतीतिसाक्षिकः स्वरूपसंबन्ध एव त्रित्वादिक
मपि न द्वित्वादिसमानवृत्तिकमिति द्वित्वादिना साध्यतायां नाव्याप्तिः हेतुतावच्छेदकत्वं स्वरूपसंबन्धविशेषः एवं च प्रागुक्ते यद्धर्मावच्छिन्नेत्यत्र
स्वपर्याप्त्यनन्यवृत्तिधर्मावच्छिन्नत्वेति वक्तव्यं तेनोक्ताव्यभिचारनिरासः वस्तुतस्तु तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभाववत्संबद्धस्य विशिष्टसामान्यकत्वस्व-
विशिष्टसंबन्धिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वं तत्त्वं वा तदनतिरिक्तवृत्तित्वं वक्तव्यं अत एव समवायेन ज्ञाने सत्त्वादौ जातिमन्निष्ठाभावप्रतियो-
गितानवच्छेदकावच्छेद्यत्वं वाच्यं तादृशप्रतियोगितायाश्च विशिष्टाधारतया नान्यतरावच्छेदकत्वं विना दुर्वचत्वं प्रतियोगित्वसंबन्धित्वं च साध्यताव-
च्छेदकसंबन्धेन बोध्यं अतो न संबन्धभेदमादाय दोषः कालिकविशेषणतया विशेषणेन च साध्यतायां तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वं अनियमन
व्यक्तित्वप्रसिद्धम् अभावस्य प्रतियोगिव्यधिकरणो बोध्यः नत्वमोलमिदमीयं च प्रतियोगिवैयधिकरण्यमनुपादेयम् संयोगत्वाद्यवच्छिन्नाभाववति संयोगत्वादि-
विशिष्टस्य गुणेतरनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकद्रव्यत्वावद्धर्मात्रसमवेतत्वाद्यवच्छिन्नाभाववत्त्वाद्व्यभिचारेऽतिव्याप्तिवारकतया नवकाशाहितिवाच्यम्
धूमवान्वह्नेरित्यादावतिव्याप्तेः न ह्युत्पत्तिकालावच्छेदेन महानसादौ किंचित्संयोगेन वर्तते येन वह्निमदयोगोलकनिष्ठान्यप्रत्याभावप्रतियोगितावच्छेद-
कायोगोलकावृत्तिद्रव्यत्वावच्छिन्नाभाववद्वृत्तित्वं धूमत्वविशिष्टस्य संभाव्येत प्रतियोगितयोरेकसंबन्धावच्छिन्नत्वस्य विशेषणतया विशेषावच्छिन्नत्वस्य वा
विवक्षणे तु न तदनुपादेयमेव प्रतियोगिवैयधिकरण्यघटितयत्राधिकरणेऽव्यभिचारस्तद्वत्त्वस्य तत्प्रकारकप्रमाविषयत्वत्वादीनां साध्यतावच्छेदकविशि-
ष्टसाध्यवन्निष्ठान्यताभावप्रतियोगितानवच्छेदकत्वात् हेतुतावच्छेदकविशिष्टहेतुमन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाच्चातिव्याप्तेरनवकाशात् तथा
च विशेषणताविशेषावच्छिन्नयद्धर्मविशिष्टसंबन्धिनिष्ठाभावप्रतियोगितानवच्छेदकावच्छेद्यत्वं तत्संबन्धावच्छिन्नसाधनसमानाधिकरणान्यताभाव-
प्रतियोगितासामान्ये नास्ति साधने तद्धर्मविशिष्टसमानाधिकरणव्याप्तिरित्यर्थः यत्र हेतुत्वमविशिष्टसाध्यतावच्छेदकं न प्रतियोगितावच्छेदकं तत्रैव यदीति ह-
पाटेयत्यपि वदन्ति गौरवप्रतिसंधानदशायामपि कंबुग्रीवादिमान्नास्तीत्यादिप्रतीतेर्गुरुरूपेणापि धर्मावच्छेदकः प्रतियोगितायाः न चास्याःस्वप्रतियोगिकाभाव-
मात्रमवलंबने तथाविधप्रतीतिः प्रतियोगिताश्रयवत्तादृशप्रतीतेरनुदयात् अत एव केचिद्वह्नित्वेनालेके कंबुग्रीवादिमान्नास्तीति शब्दो न प्रमाणं प्र-
माणं च गुरुसामान्यस्य नचैवं लघुरूपसमनियतानां गुरूणामव्याप्यतापत्तिः गुणान्यगुणकर्मान्यत्वविशिष्टसत्त्वादिसमानाधिकरणाभावप्रतियोगि-
तावच्छेदकत्वनिष्ठायाः प्रतियोगितायाः लाघवेन द्रव्यादिनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनैवावच्छेदात् न तदवच्छेदकतया ज्ञानां च प्रातिस्विकरूपेण
भावानां युगसहस्रेणापि ज्ञातुमशक्यत्वात् एवं द्रव्यत्वत्वादिविशिष्टद्रव्यत्वादेरव्याप्यताप्रसंगोऽप्यनुसंधेयः उपदर्शितप्रकारेणापि स्वरूपविचारितत्वे
नद्वैरूप्यत्वात् अत एव ज्ञानगुणत्वादिना साध्यतायां द्रव्यत्वादेर्व्यभिचारित्वमपि साधु संगच्छते इत्यपि केचिद्विदितिकेनापि परिचितेन नन्वेवमिलित-

शिरोमणिः वह्न्यभावाज्जलादौ वह्निर्नास्तीति धियं जनयन्ति त एव प्रमेयं कं संभवति मरणलनसादौ वर्तन्ते तत्र च तेषां समस्तावच्छेदकतया वह्नित्वावच्छिन्नवैयधिकरण्यविनिरूपिका याः
प्रतियोगितास्तत्तदवच्छेदकमेव वह्नित्वमतो व्याप्तिः नचैवं वह्नित्वावच्छिन्नस्य न हृदनिवृत्तत्वात् तथापि तथा सति हृदवृत्ति धूमाभावप्रतियोगितावच्छेदकं हृदावृत्ति
२ त्वावच्छिन्नस्य वह्निमद्योगोलकवृत्तित्वादतिव्याप्तेः अथानुगतं तद्रूपं तत्तदभावप्रतियोगितानां नावच्छेदकं अनवच्छेदकमेव तर्हि अभावप्रतियोगिताया अभावानुरोधा
नाभावात् तथा च तद्रूपावच्छिन्नसाध्यके व्यभिचारित्वे तिव्याप्तिरत आह । सामान्येति । संशयस्यासंभवानुपपत्तिं प्रमाणयति । अन्यथेति वायाविति । य
3 द्यपि अयं संशयो न वायुविशेष्यकः तस्य विशेषणत्वेनोल्लेखात् नवा रूपविशेष्यकः तथा सति रूपतदभावयोर्विरोधिनोरेककोटितया प्रकृतानुपयोगात् तथा
पि वायू रूपवांस्तदभाववान्वेति रूपतदभावकोटिकसंशये तात्पर्यम् अन्यस्तत्र एव तद्रूपो नाभावकोटिक इति नाऽभेद इति संप्रदायविदः विरुद्धयोरेकधर्मि
संबन्धावगाहिज्ञानमेव संशयो नत्वतदुभयप्रकारतापि नियता तथा च रूपतदभाव विशेष्यको वायुविशेषणकोऽसाविति तु नव्याः वायुवृत्तित्वतदभावको
टिको रूपधर्मिकएवायं संशयः अपि कुत्रेत्तत्तदभावान्यतरनिश्चयस्यापि तदधिकरणवृत्तित्वसंशयविरोधित्वात् अन्यथा भूतले घटतदभावान्यतरनिर्ण
येपि तु देभूतलं घटवन्न वेति संशयप्रसंगात् इत्यपरे अर्थैतावन्तो वरूपाणी न निर्णेयाः यावद्रूपाऽभावाऽनिर्णये संशयो न विरुध्यत इति चेन्न यावद्रूपाभावा
निर्णयदशायां यावन्तो रूपाभावास्तेषां यावत्त्वेन तेषां यावन्निरूपणिता वदभावानामभावत्वरूपत्वेन तदभावानां वा निर्णयदशायामर्थः नत्वप्रथमद्वितीयौ तथा नि
र्णीतत्वात् नेतरो प्रतियोगितदभावयोर्यो वच्छायानिर्णयेपि योग्यानुपलब्ध्या भूतले घटो नास्तीति निश्चयमात्रादेव घटतदभावसंशयोच्छेददर्शनेन तस्याकिंचि
त्करत्वात् नचातिरिक्तसंभावनाविरहस्सहकृत एवाभावनिश्चयस्तत्प्रतिबन्धकः संभावना च तत्पंपार्थिवादित्रितयभिन्नं तत्वेनाप्याकारा निवर्तते चैवं रूपत्वा
वच्छेदेनैतत्रितयभिन्नत्वाभावनिश्चयादेवेति वाच्यम् गौरवात् विनाप्यतिरिक्तसंभावनां विशेषाभावनिश्चये सामान्याभावसंशयादर्शनाच्च अथाभावस्य
सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वनिश्चय एव तादृशसंशयविरोधी अन्यथायामव्याप्तिप्रसंगात् सत्वं तप्रकृते अभावस्य यावद्विशेषाभावाधिकरणवृ
त्तित्वेन विशिष्टस्य तदवच्छेदे नचासामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं संभवति चेदं तादृशप्रतियोगितायामतिरिक्तत्वात् तेनैनैकविशेषवतो विशेषान्तरा
भाववत्त्वेन सामान्याभाववत्त्वप्रसंगः नच प्रतियोगितावच्छेदकभेदस्याऽभावभेदनियामकतया भेदसिद्धिः प्रतियोगिभेदस्य तन्त्वे एकघटप्रतियोगि
कस्य प्रागभावादिच चतुष्कस्याभेदप्रसंगात् अवच्छेदकत्वमपि यत एव तत्र कचिन्नादात्म्यस्य कचित्संसर्गस्य कचित्पूर्वापरकालीनत्वघटत्वादेस्तथात्वादि
तिवाच्यम् संसर्गप्रतियोगिविशेषणतासाधारणस्यैकस्यावच्छेदकत्वस्य दुर्वचत्वात् पूर्वापरकालीनत्वादेर्ध्वंसादिप्रतियोगितावच्छेदकत्वे मानाभावाच्च
किंवावच्छेदकभेदस्याभावभेदनियामकत्वं वा तज्जनकत्वं अत्यन्ताभावादिस्वरूपस्य तस्याजन्यत्वात् नापि तद्व्याप्यत्वं वैयधिकरण्यात् अत एव न त
द्व्यापकत्वमपि अभेदेप्यविरोधाच्च नच तदितरावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं तदवच्छिन्नप्रतियोगिताकान्यत्वस्य व्याप्यं मानाभावात् अत एव च सम
नियतस्थले दुःखादितत्तत्स्वप्रापपरिमाणप्रमादिना धर्मावच्छिन्नो प्यभिन्न एवाभावः भेदसिद्धिस्तु भाववदभावस्य विरुद्धधर्माध्यासादेव अ २
तएव गगनाभावादीनां महदनीनां समनियतानां च धर्माणामेकएवात्यन्ताभावः युगपद्विनष्टानामुत्पन्नानां वा समानदेशानामसति बाधके एक एव ध्वंसः

प्रागभावो देतिं व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकोऽपि चेदभावः प्रामाणिकस्तदा तस्यैकस्यैव प्रतियोगिताः सर्वैरेव व्यधिकरणधर्मैस्तैस्तैश्च समानाधिकरणैस्तैश्चानन्तै-
रवच्छिन्नानाम् आकाशाभावरूपत्वात् तथात्वमिति चेवम् एवं देशकालाद्यवच्छिन्नानवच्छिन्नतत्तदधिकरणवृत्तित्वेन विशिष्टस्य तदवच्छेदेन वा एकस्यैवाभावस्यैव
रूपरूपत्वादिप्रतियोगिकत्वसंभवेन तद्भेदोऽपि विलुप्येत तत्रतत्प्रतियोगिकत्वं तत्तत्स्वभावो न तत्राधिकरणवृत्तित्वस्यानुगमो वच्छेदकत्वं वेति समानम् अत एव सामा-
न्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं वा सम्यग्वृत्तीत्यपि प्रत्युक्तं अव्यासज्यवृत्तेस्तत्तदभावस्यानुपपत्तेः अतिरिक्तकल्पनेच किमपराद्धमतिरिक्तेनाभावेन किंच व्यधिक-
रणयोर्घटपटयोर्द्वित्वप्रतीतिवद्व्यधिकरणानामपि विशेषाभावानामनुगमपदे द्वित्वसन्निकर्षे सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वप्रत्ययोऽपि स्यात् अपि च घटपानेऽप्येक-
वत्यविषयायामसज्यवृत्तिधर्मस्य ज्ञानेन यावदाश्रयसन्निकर्षेऽपि तत्सामान्याभावात् एवं चैकाभावसन्निकर्षेऽपि सामान्याभावबुद्धिप्रसंगः यावद्भेदेच तस्य ज्ञाने यावदाश्रयसन्नि-
कर्षेऽपेक्षितत्वेन तत्र तेषां तद्भेदस्य ज्ञानमपि तदज्ञाने तद्भेदज्ञाने च तदग्रहात् आश्रयभेदग्रहमेण तद्भ्रमदर्शनाच्च तत्र यावद्विशेषाभावानां प्रथममनुपस्थितिः संभवः(
ति तत्प्रतियोगिनां विशेषणतोऽनुपस्थितेरिति दिक्। केचित्तु तत्र विशेषाभावानां सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्याव्यासज्यवृत्तित्वस्य च कल्पनामपेक्ष्य लाघ-
वात्सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेनैक एवाभावः कल्प्यते कल्पनीयशरीरस्योभयत्वेऽपि तद्वेलायां तस्य गुरुत्वात् विनिगमनाभावेऽपि सामान्याभावसिद्धिरप्र-
त्यूहैव धर्मकल्पनातो धर्मिकल्पनायां गुरुत्वं कल्पनीयायां नेकत्वप्रत्युक्तं न चातिरिक्ताभावस्य तत्र च सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्यानन्तवाद्याद्यधिकरण-
वृत्तित्वस्य कल्पनामपेक्ष्य क्लृप्तानंतकाद्याद्यधिकरणवृत्तित्वानां यावद्विशेषाभावानामेव सामान्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्य तदव्यासज्यवृत्तित्वस्य च कल्पनैव
लघीयसीति वाच्यम् एवं सत्यभावमात्रः सत्त्वप्रसंगादित्याकूतः यद्वेत्यादि अथात्र नानाव्यक्तिरूपादिसाध्यकैकव्यक्तिपृथिवीत्वादौ व्याप्तिः न च तत्र रूपवत्वादि-
कमेव साध्यं तच्च परम्परासंबंधेन रूपत्वादिकमेव तेन संबन्धेन तदभावश्च तत्पृथिव्यादावितिवाच्यम् रूपादेः साध्यतापत्तेः द्रव्यत्वादिविशिष्टसत्ताद्यभावस्य द्र(
व्यादिवृत्तित्वात् सत्त्वादिसाध्यकद्रव्यत्वादावव्याप्तेश्च अन्यथा विशिष्टतयासत्त्वादेः साध्यत्वेऽपि चारितार्थ्याजातिमत्त्वादावतिप्रसंगात् अन्यादृशेऽपि तेच विशिष्टा-
भावस्य विशेष्यप्रतियोगिकत्वं हित्वा घ्यवच्छिन्नसाध्याभावस्य तत्र सत्त्वाच्च अथाऽप्रतियोगित्वं प्रतियोगित्वाभावः स च येन रूपेण तद्रूपावच्छिन्नव्यापकत्वं हेतो।
अस्ति चायं रूपादौ रूपत्वादिना नानापृथिव्यादिनिष्ठाभावप्रतियोगित्वमिति प्रत्ययादिति चेन्न तादृशप्रतीत्यादेः रूपत्वादेः प्रतियोगितायामवच्छेदकत्वाभावेऽप्र-
ह्यते न तत्तदभावावच्छेदकत्वं सर्वत्रैवरूपपृथिवीनिष्ठाभावप्रतियोगित्वं तत्रापि रूपेण तदभावादिति अबाधितप्रत्ययात् अन्यथा यो यो धर्मो यस्य यस्य नावच्छेदकत्व-
दवच्छेदेन तत्तदभावो प्रकारीभासिद्धेन प्रमेयधूमत्वेन तद्वह्निमन्निष्ठाभावप्रतियोगित्वमिति प्रत्ययात् तदवच्छेदेन तादृशप्रतियोगिताभावस्यापि सत्त्वाच्च अ-
थ धूमत्वेन गौरवेण तत्सामानाधिकरण्यप्रतियोगितावच्छेदकं विवक्षितं चात्र तथैवेति चेन्न असमानाधिकरणधूमकव्यक्तिवृत्तितया वह्नित्वमपि तदवच्छे-
दकं कम्बुग्रीवादिमत्त्वादिना च घटादेः साध्यतापत्तिरिति वक्ष्यमाणदोषः अत एव प्रमेयधूमत्वप्रतियोगितायाः एवं तद्रूपतायामपि नावच्छेदकमित्युक्तावपि न-
निस्तारः अत्र वदन्ति अप्रतियोगित्वं प्रतियोगितानवच्छेदकधर्मवत्त्वं न चैवं धूमवत्साध्यभेदः तत्र साध्यसजातीयसमानाधिकरणसाधनसजातीयत्वस्याऽत्र च सा-
ध्यसाधनसामानाधिकरण्यस्य व्याप्तित्वेनाभ्युपगमात् द्वयोस्तादृशप्रतियोगितावच्छेदकत्वात् अन्योन्याभावत्वं नाभावयोर्भेदाभेदः इत्यपि कश्चित् अत्र नाभा-
वगर्भत्वसामान्यविशेषभेदेनान्योन्याभावगर्भमपि व्याप्तिद्वयमाह। यत्समानाधिकरणेत्यादिलक्षणद्वयेन प्रथमे एकस्य साध्याधिकरणे शास्त्राधिकरणाल्ला-
घवाद्वितीयलक्षणे अत्र यद्यपि नानाव्यक्तिसाध्यकस्थले तत्तत्साध्यवत्त्वं तत्साध्यवत्त्वस्य च साधनसमानाधिकरणान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदक-
त्वादावव्याप्तिः तथापि यद्रूपावच्छिन्नत्वेन तादृशान्योन्याभावप्रतियोगितानवच्छेदकं तद्रूपावच्छिन्नसामानाधिकरण्यमित्यत्र तात्पर्यं वह्न्यादौ तत्संयोगादौ त-

शि॰रो॰म॰णि॰: ४

दादेर्वा साध्ये सा लाङ्गूलपरयावानुगमकं वह्नित्वादिकमेव साध्यतावच्छेदकं तदवच्छिन्नत्वस्य च न तादृशान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वमिति यद्यप्यत्र ।
च्छिन्नेयादृशारूपावच्छिन्नमनवच्छेदकमपि निरवच्छिन्नप्रयुक्तसाध्यप्रसिद्ध्यानुपादेयत्वात् । अन्येनादि यद्यप्युक्तरीत्या सर्वत्र तादृशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वपर्यन्त
नुधावनस्यावश्यकत्वेन किञ्चित्करमेव तादृशाभावप्रतियोगित्वे तथापि विशिष्टसामानाधिकरण्यरूपाया व्याप्तेर्व्यधिकरणसंबन्धावच्छिन्नत्वमात्रेणासामर्थ्यं व्याप्तिरेवेम(
स्पृक्कालिकीत्यादि अन्योन्याभावगर्भलक्षणस्याव्याप्तिनिरासाय कस्यचिन्नावकाशः निरस्यति नचेति अभेदस्येति तथा च मूले महीरुहो वृक्षो गमसंयोगीनेति प्र
तीतेस्तुभूयमान विशिष्टभेदोल्लेखो यास्य विशिष्टो विनष्टस्यादिप्रतीतिवद्विशेषणाभावविषयतामात्रं कल्प्यते बाधकेबलात् यत्र च विशिष्टभेदेन बाधकं तत्र
त्याप्रतीतिबलात्तत्सिद्धिस्तत्र एवेति नातिप्रसंगः अत्र वदन्ति अभेदस्य भेदाभावस्य त्वाने नवाधकेऽभेदत्वं प्रतियोगितावच्छेदकस्य संयोगात्मना तदभावस्याव्या
प्यवृत्तित्वेन तदनुपपत्तेः यथा हि प्रतियोगितावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगितानैतदप्रतीतावस्याग्रहाद्भावव्यवहाराच्च स एव तदभावइति कल्प्यते तथा प्रतियो
गितावच्छेदकधर्मग्रहेण तद्भेदान्योन्याभावस्याग्रहात्प्रमाव्यवहाराच्च स एव तत्स्याभावइति निर्णीयते स्थायिको पि वा व्याप्यवृत्तित्वात् अतएव तन्मूलावच्छेदेन कपिसंयो
गिभेदाभावत्वात्तथा संभवादसिद्धेश्च नापि संयोगिभेदस्याव्याप्यवृत्तित्वानभ्युपगमः सिद्धेस्तद्वृत्तित्वस्यैवाग्रहात् नापि कपिसंयोगिभिन्नभेदत्वात् कपिसंयोगिभेदत्वं तद्
दस्याव्याप्यवृत्तित्वेनापि सेत्स्यति नापि मूलावच्छेदेन तत्स्वान्नमः सिद्धेः तेन तद्भिन्नभिन्नभेदस्य तन्मूलमात्रपर्यवसायितया कपिसंयोगिभिन्नभेदात्मनः कपिसंयो
गस्य मूलवृत्तित्वबाधाच्च नहि घटभिन्नभेदो घटत्वादतिरिच्यते आवश्यकत्वे मूलवृत्तित्वेनैवोपपन्नत्वाद्विशिष्टाकल्पनायां मानाभावात् अन्यथा सर्वत्रात्माभावस्याभावो
तिरिक्तत्वापत्तेः अतएव सामान्याभावप्रतियोगिनोरन्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकयोरपि सामानाधिकरण्ये तत्त्वं नास्ति विरोधः न चैवं कपिसंयोगवत्त्वापि वृत्तेर्मूलेन कपिसंयोग
इति प्रतीतेरप्यप्रामाण्यापत्तिः यावदायोः समसंख्यातां तद्धेतुप्रतीतिः कपिसंयोगिभेदविषयत्वेनोपपादयितुमशक्या नियमतः संयोगवत्त्वेन प्रतियोगिनोऽप्यसि
तेः प्रतियोगिकोटौ तद्वत्त्वेनोल्लेखाच्च मूलेऽवच्छेदेन कपिसंयोगीति प्रतीतेस्तु शिखी विनष्ट इतिवत् समानविशेषणाभावमात्रविषयत्वेनोपपन्नत्वात् इतिमयोरपि
तिपरास्तम् अन्योन्याभावाधिकरस्य प्रतियोगितावच्छेदकानां समानाधिकरण्येन यास्वस्वप्रतियोगितावच्छेदकसामानाधिकरण्यपर्यवसायिनो विरोधस्य सत्त्वे हि
तत्त्वे न विशेषणेव विश्रामात् अत्यन्ताभावप्रतियोगिनोरिवान्योन्याभावप्रतियोगितावच्छेदकयोरव्याधिकरणसामानाधिकरण्यानुभवेन प्रतिक्षेपात्तथा विधविरोध
कल्पनायामनवकाशश्चेति किंच शिखी विनष्ट इति प्रतीतेर्विशिष्टध्वंसोल्लेखिना विशिष्टे तद्बाधादासत्ता विशेषणध्वंसविषयतानुसंयोगीति प्रतीतेर्विशिष्टभे
दमवगाहमानायाः कथं विशेषणसंसर्गाभावविषयत्वेनोपपत्तिः न चैवं तु सहस्रेण पिबाधकैर्विरोधरं जनमिति प्रतीतेरङ्गताव नेव नवव्यवस्थापयितुशक्यते ।
न च विशेषणभेद एव तस्या विषयः अग्रेन कपिसंयोगीति प्रतीत्यापत्तेः युज्यते चाव्याप्यवृत्तिरन्योन्याभावः कथमन्यथाव्यक्तेनादर्शनाऽयोग्यादाववयवनशानमो हेतोः
द्विनाशसमये च चैत्राद्यो नाय तदणुवानित्यादयो व्यवहाराः न चात्र विशेषणसंसर्गाभाव एव विषयीयते अनुयोगिनि सप्तमी विनानदनुपपत्तेः न चैवं तु मूलेन
वृक्षस्तदासीनिकदाचिदपि वृक्षसंसर्गाभावं बोधयतीति तथात्वे वाधुदोऽवतंदादुपत्यादेरपि प्रसंगात् अपि च विशिष्ट एव चाक्षुष कदाचिदपि देशो यथा घटो पसर्जन तयोपस्थित
स्यादेः कथं प्रतियोगित्वेनाभावेऽन्वयः इतरविशेषणत्वेनोपस्थितस्य निराकांक्षत्वतयान्यत्र विशेषणत्वेनान्वयायोगात् न च विशिष्टबोधकपदं विशेषणमा
त्रपरं तथा सति चैत्रो न दण्डी घटो न श्याम इत्यादेरपि दण्डादिसंसर्गाभावप्रतीत्यापत्तेर्दुर्वारत्वात् एतेन नञ्भावबलात्तिकतया दण्डिवसप्तमी मन्वय समर्थन
प्रत्युक्तं एवं च चैत्रो न पचतीत्यादावाख्यातार्थकालकृत्यात्मपि चोपस्थितस्य कृत्वे रेवभेदोभासनादसत्त्व वृत्तेन तत्तु न पचति चैत्रो न देवदत्तः इत्यादौ विभक्त्यर्थस्य
तिसंबन्धादेरभावस्य बोधनेन ज्ञानसप्तमीनापेक्ष्यते ऽपेक्ष्यते च प्रातिपदिकार्थसंबन्धे तिनिङ्गणेऽनुपपादयिष्यामः नञ्च वैधर्म्येपर तयान्यघटपटमान्नादेः घटपटमादि

रामः ४

विधर्म्मेत्यर्थः चैत्रमैत्रत्वाकाशत्वादिकमेव यथाक्रमाचार्याः ष्पामाङ्को विधर्मान्तत्वमपि गिती यपि वदन्ति निरुक्तं पञ्चवितेन संबन्धितेनैवेति निरूपिततत्वमेतल्लक्ष्योतिद्रव्यं चानवु
गतायाश्चापि व्याप्तेर्नानियम्यात्तुमिति हेतुसत्त्वावस्थाने एतेन प्रत्यक्षाभावान्योन्याभावगर्भे ताहशेति नन्वद्वित्वादिकं किं प्रतियोगितावच्छेदकमेव न भवति किं वा भवत्येव परं तल्लक्षणानामेवास
समानाधिकरणतत्तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकानामभावानां ताहवादित्यभिप्रायः नाद्यः एकैकाभाववती निःताद्वयेन नास्तीति प्रतीतेर्विलक्षणत्वात् घटाद्यादिना द्वयं नास्तीति निश्चयेपि
केकाभावसंशयात् विषयाद्यनुगमं विनानुगतप्रत्ययायोगात् न चाभावस्य वृत्त्याधिकरणप्रतियोगिकत्वमात्रं वृत्ति समानाधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वं वा द्वयं नास्तीति प्र
तीतेर्विषयः ताहशवृत्त्याधिकरणव्यक्तिविशेषविरहिणि तथा तिघटभयवालिनि ताहशोद्वयं नास्तीत्यप्रत्ययात् वृत्तिसामानाधिकरण्याभावेपि प्रतीतेरनुरागाकारत्वाच्च अत एव
नेताहशप्रतीतेर्घटत्वपटत्वाद्यन्यतरावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावविषयत्वं अत्यन्तुकल्पनात्तत्तले विलक्षणपरयोन्यत्वमनुगतप्रत्ययात् न च परंपरासंबन्धेन ताहशवृत्तित्वसामान्याभाव एव
द्वयेन नास्तीतिप्रतीतेर्विषयः वृत्त्याधिकरणयोरेव प्रतियोगित्वेनोल्लेखात् वृत्त्यादेर्वृत्त्यादि वृत्तिमत्त्वानवस्थितावस्थानतः शब्देनाभिव्यपरयोन्यत्वस्मादिभ्रमत्ययाच्च अत एवैकविशिष्टा
परामावोपि न तद्वात्वमत्र नैवविरुद्धयोरपि जलत्वपृथिवीत्वयोर्वृत्तेनाभावप्रत्ययादित्युक्तत्वाच्च नान्यः तथात्वेपि साध्यतद्भावत्ताहशाभावप्रतियोगितानपायात् अन्यतरत्वा
भावान्तरमैकैकत्वद्वत्वतिजायमानायाप्यत्र किंचिद्द्वयवत्त्वावच्छिन्नद्वयमानाया वृत्तौ न स्तइतिप्रतीतेरुपपादयितुमशक्यत्वादित्यत आह अभ्युपगमेवेति उभयत्वमेव प्रतियोगि
ताकेच्छेदकं न तु साध्यताच्छेदकं साध्यवत्वं वेत्यर्थः अत्रच साध्यतावच्छेदकत्वाभोपि लक्षणे न च्चैव विवक्षितमिति भावः वेद्येति साधनताभिमतं तथाच साधनसमानाधिकरणात्यं
ताभावप्रतियोगितावच्छेदकाया वृत्तो धर्मा यद्धर्मावच्छिन्नसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकास्तद्धर्मावलीढसामानाधिकरण्यमित्यर्थः एतेन सर्वत्र ताहशे यावद्विवक्षि
न्नस्य ताहशावच्छिन्नयावत्प्रतियोगिकस्य चातिप्रसंजकाया यच्चाद्यावच्छिन्नप्रतियोगिताकाव्यतिरिक्तसामाभावस्याप्रसिद्धिः ताहशावच्छिन्नप्रतियोगिताकानां यावदभावानामधिकरण
स्याप्रसिद्ध्या श्रसत्त्वात् यादिसाध्यकपृथिवीत्वादावव्याप्तिश्च कापिरूपादिवान्नो ताहशयावदभावसामानाधिकरण्यासम्भवादिति प्रत्युक्तं सर्वत्र सोपाधौ तेकव्यक्तिकस्य सम्भवतो प्युपाधेः
धर्मान्तरविशिष्टत्वादिनाऽभावोभवत्येव साध्यसमानाधिकरणस्यवच्छेदकत्वसम्भवात् साधनसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकरूपसामान्याभाववत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताका
यावत्तोऽभावा यद्धर्मावच्छिन्नसमानाधिकरणास्तद्धर्मावलीढसामानाधिकरण्यमित्यर्थः अभावस्याभावभिन्नोग्राह्यः तेनेदं जलं वह्निमद्वत्वादित्यादौ द्रव्यत्वसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रति
योगितावच्छेदकरूपसामान्याभाववत्त्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावानामेकलक्षणाणामनलत्वसामानाधिकरण्यविरहेपि नाव्याप्तिः द्रव्यत्वं सोढुं सत्वात् इत्यादौ च द्रव्यत्वं सत्वादेस्तत्त्वका
रकप्रमाविषयत्वादेर्वाभावाभावत्वेहेतिरिति कैश्चिदभावत्वादृशेन द्रव्यत्वसत्वादिसमानाधिकरणत्वे तिनाव्याप्तिरित्यपि वदन्ति । यावदिति सव्यभिचारिणे तेषां याभावानां व्यभिचारिणां साध्ये
नसामानाधिकरण्यमित्यर्थः यावदिति यत्पदं साध्यत्वाभिमतपरसोपाधिकृतरणाय यावदिति तु सप्तमीकस्य द्वितीयात्यन्ताभावस्य विशेषणं तथाच साध्यव्यापकतावच्छेदकावच्छिन्नप्रतियोगि
ताकात्यन्ताभावत्वव्यापकत्वे सामानाधिकरण्यसामान्याभावकत्वमर्थः केवलान्वयिस्थले ताकाशादौ तत्र यावदिपोऽभाव प्रसिद्ध इति सम्प्रदायः केचित्तु ताहशयावदभावस्य मत्वर्थ यदधिक
रणतायाव्यापकत्वमित्यर्थः न च ताहशप्रतियोगितानवच्छेदकत्वेन मेयत्वावच्छिन्नविशेष्यतावत्ताहशघटाघटयोरधिकरणतायाव्यापकत्वमिथ्यात्वाभावेन समं भावहेयोपादानमन तिप्रयोज
नकमिति वाच्यम् यावतां ताहशाभिधानाद्दीनामेकाधिकरणस्याप्रसिद्धेः नचावच्छेदकाप्रमानुपादाय प्रतियोगितावृत्त्या व्यवच्छेदनविशेषणानां साध्यव्यापकव्यापिरूपान्तरेण साध्यसमानाधिकरणत्वं
तु भावप्रतियोगित्वसोपरदर्शितत्वादित्याङ्ः साध्यसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदके यावन्नियतसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वेनाभिमतस्य सम्पदेशतिन्यायः अव
च्छिन्नसामानाधिकरण्यसामानाधिकरण्यावच्छेदकरूपं वाव्याप्तिः इत्यं चैत्रमनद्रव्यत्वत्वादेर्व्याप्यावच्छेदकत्वं निघ्नत सर्वेवर्तिनावच्छेदकधर्मात्मकेकारणानावच्छेदकत्ववदन्यदेवेति इयद्धि
गौतुपहितमेदादासमर्थनीयं तत्राह्यमभिप्रेत्याह । यत्संबन्धिनेति । का संबन्धिता सामानाधिकरण्यस्यापाजनकत्वादियाह द्वन्द्व अत्र चादिविशिष्टसत्ताबावच्छिन्नगुणादिसमानाधिकरणस्य
त्वादेः कर्मादीपरामर्शात् गुणादौ तु मिति व्यापत्तिः साध्यसामानाधिकरण्यविशिष्टहेतुमत्तापरामर्शस्तु पक्षे साध्यनिर्णायकाप्रागसम्भवी तन्तुशयेन द्वितीय अयमालोकोऽयमधिवेत्यादौ विशिष्यसंदे
हेपि सामान्यतोवच्छेदकरूपवत्तानिर्णयः संभवत्येवेति द्रष्टव्यम् अत्र चावच्छेदकत्वं नान्यूनवृत्तित्वं अन्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वं वा वह्न्यादौ साध्ये मेयत्वादावतिप्रसंगात् प्रमेयत्वादावप्रसंगाच्च किं
त्वनतिरिक्तवृत्तित्वं तच्च स्वाश्रयवृत्तितदभाववदवृत्तित्वं गुणवत्सत्त्वादित्यत्र सत्तात्वेऽतिप्रसंगात् न च कर्मादिवृत्तित्वावच्छेदेन गुणसामानाधिकरण्याभाववत्वात्सत्ताया न च वर्तमानत्वात्तथात्व
स्यातिविशिष्टसत्तात्वेशाक्यदर्शितदिशा व्यभिचारादावव्याप्तिप्रसंगात् तथापि निष्क्रियत्वधर्मविशिष्टवृत्तेनाधिकरणवृत्तित्वेनावृत्तेनेत्यं साध्यसमानाधिकरणवृत्तिसत्तविशिष्टाधिकरणवृत्ति

प्रितेम
लि:
५

त्वं नवर्त्ततेतत्त्वम्. साध्यासमानाधिकरणाहृत्तित्वविशिष्टाधिकरणाहृत्तित्वसामान्यकत्वं तत्त्वविशिष्टाधिकरणाहृत्तियावत्साध्यासमानाधिकरणकत्वं चेति तत्फलितार्थः सत्तात्वविशिष्टसमाधि
करणकर्मादिहृत्तित्वस्य साध्यासमानाधिकरणे कर्मत्वादौ सत्त्वान्नातिप्रसंगः कर्मान्यत्वविशिष्टसत्ताश्रयस्य नकर्मादिरितिनातिप्रसंगः एवं च मेयत्वादेरपि केवलान्वयिनः सामानाधिकरण्यावच्छेदक
त्वोपपत्तिः यत्तु हृत्तिमत्तादिकमेव तत्र व्याप्तिस्तत्र उक्तं तु मेयत्वादिनेति तत्र आत्मविशेषहृत्तित्वयाः गृह्यमाणेन रूपेण व्याप्तिग्रहासंभवात् अन्यथातिप्रसंगात् साध्यतावच्छेदकसंबंधेन साध्याधिकरणे ये ये
न संबंधेनावर्त्तमानत्वहेतुतावच्छेदकसंबंधेन हेत्वधिकरणेपि तेनैवतत्त्वात्केव्याप्यम् नीलघटत्वादेर्वा रूपीयदेव स्वसमानाधिकरणात्यन्ताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वे विशेषणीयसामानाधिकरण्यापादानाद्व्यभिचा
भावत्वादिसंग्रहः तदवच्छिन्नत्वं च तद्विषयप्रतीतिविषयत्वस्वरूपसंबंधविशेषणतावच्छेदकत्वम् अतएव नघटत्वसमवायावच्छेदकमित्यादिकमपि संगच्छते अन्यथातिप्रसंगेऽनतिप्रसक्तत्वस्याप्रसक्तेर्वे
नत्वनिराकरणायोगात् विरुद्धयोर्भावाभावयोरधिकरणैकत्वे केनसंबंधेनवृत्तिर्निर्दिष्टव्या अतस्तन्मावच्छेदकमेवापेक्षा अतएव व्यभिचारिणि साध्यतदभावसामानाधिकरण्ययोर्विरुद्धयोरुपपाद
नायोपाधितदभावावच्छेदकावनुमन्यन्ते न्यायाचार्याः संगतं तु गुणाभावस्य गुणत्वव्याप्तिसामानाधिकरण्यावच्छेदकं विरोधात् अव्याप्यत्वेऽप्येकपिसंयोगादेरधिकरणेहृत्त्यत्वोत दभावस्य
संयोगेन चैवरूपादेरधिकरणे महानसादौ समवायावच्छिन्नप्रतियोगिताकतदभावस्य सत्त्वेनाविरुद्धत्वात् वह्निमतिसंयोगेनवर्त्तमानस्यधूमादेर्धूमाभाववति स्वावृत्ति संयोगेनावर्त्तमान
त्वात्तु तदवच्छिन्नत्वधूमत्वादेर्नसाध्यसामानाधिकरण्यावच्छेदकत्वविरोधः व्याप्तिग्राहकीरप्रतिव्याप्तिवृत्तितोपि न्यत्वनद्धर्मविशिष्टस्यसाध्यानाधिकरणाहृत्तित्वग्रहे तदवच्छेदेन साध्याधिकरणाहृ
त्तित्वग्रहायोगात् अस्तु वेतन्मतेहेतुहृत्तिधर्मस्यसाध्यसामानाधिकरण्यानवच्छेदकत्वमेव व्यभिचारः तद्धीश्च साध्याहृत्तिधीर्व्यभिचारत्वेनधीस्तु परंपरयेति नीलधूमत्वादिकं तेनैरूपत्वात्
तावच्छेदकं एवं वस्तुतु घटत्वादिकमेव सामानाधिकरण्यावच्छेदकं व्याप्तिः न तु तत्सहचरितं तु गुणीवादिमत्त्वादिकं तेन च गृह्यमाणेन रूपेण व्याप्तिग्रहे तत्प्रयोग्ये तेनानुपपत्त्यासेवान्वयोः प्रको
शत्वाव्याप्यत्वादिनामपि समानः एवं द्रव्यरूपादसाधिकरणत्वादौ सकलगुणसाधारणस्य गुणत्वस्य द्रव्यादिसाधारणगुणासमवेतत्वेनतिद्रव्यसमवेतत्वस्य च रूपस्यावच्छेदकत्वेसमवेतद्
नात्वादीनामपि नतत्त्वविरुद्धधर्मद्वयाधिकरणत्वेऽपि कस्यचित्केनसंबंधेनहृत्तौ कथंविरोधः कथंवाव्यत्वादौ साध्ये हृत्तेन विशिष्टाहारपादेश्च प्रयोगः न चापरामर्शाहारमितिरिति नुविभावनीयम्
न्यपरंतु यद्धर्मविशिष्टहेत्वधिकरणेन साध्याधिकरणतायाअवच्छेदकं सधर्मोव्याप्तिः एवं तु धूमस्यधूमवत्तेरूपमत्वेधूमवन्तवह्नेस्तु तद्विमत्वात्विसादिग्रकाणवाव्यवर्त्तः अत्रचावच्छेदकत्वं न स्वरू
पसंबंधविशेषः विरुद्धदिक्कालानवच्छिन्नहृत्तिकस्यन्यूनदेशकालहृत्तिकादेश्चाधिकरणतायां नदसंभवात् तुल्यहृत्तिकधर्मद्वयाधिकरणतयोर्मिथोऽवच्छेद्यावच्छेदकभावस्यचानियतत्वमशक्यत्वात्
नाप्यन्यूनहृत्तित्वं न्यूनहृत्तिकधूमादेरव्याप्यतापत्तेः किं त्वनतिरिक्तहृत्तित्वं स्वान्यूनहृत्तित्वमितियावत् अतोनकेवलान्वयिन्यव्याप्तिः अत्रचेयत्वन्यूनहृत्तिसाध्यं तत्स्वव्यापकमवच्छिन्नम्
यवस्तुनमपेक्ष्यगौरवपरमवशिष्यते नत्वग्रन्थकारएवाग्रे विवेचयिष्यतीत्याहुः। उपाधिनेति विशेषणतयापन्नेनोपाध्यन्तर्वेशेनेतियावत् वह्न्यादावार्द्रेन्धनप्रभववह्नित्वेनरासभार्द्रेन्धनादौ तथा
विधवह्निविशिष्टत्वेन धूमसंबन्धेऽवच्छिद्यमानेनतथाविधवह्नेरप्यनुप्रवेशाद्रासभत्वादिकंन्वितिविशेषेन नचान्यदेनन अत्रचेदंतत्त्वं हृत्तिः स्वेदंवास्पर्शादित्वअवैनाप्युपाधित्वप्रवृत्तस्यस्पर्शत्वेनस्पर्शान्यत्वेनवा
साध्यासमानाधिकरणतयासाधनव्यापकतयावास्वयमनुपाधिनाकेवलेन विशेषणीभूयवा स्पर्शान्यस्पर्शत्वेनचोपाधिनास्वतोवच्छेदकसाध्यसंबंधोऽवच्छिद्यतेऽनुपाधिनैवेति नियमेनतात्पर्यं परंतु स्व
रूपसाधनतावच्छेदकस्यानवच्छेदकतामात्रेयत्नएवसोपाधौ साधनतावच्छेदकातिरिक्तं नियतमवच्छेदकमतएवतद्धिशेषणत्वोपाधिरितिनिवदन्तीत्याहुः। अतएवेत्यादि अत्रावच्छेदकत्वं सामानाधिक
रण्येनतत्त्वंचान्यूनहृत्तित्वव्यापकमितियावत् तच्चाधिकरणाभावेनानेनसाध्यविशिष्टसाधनतावच्छेदकावच्छिन्नसाधनवृत्तव्यापकताधिकरणताकत्वपर्यवसन्नं निरुक्तविशिष्टसाधनव्यापकत्वमिति
तन्निष्कर्षः इत्थं च समवायेनकार्यत्वहेतुकत्वनिष्ठद्रव्यत्वादिसामानाधिकरण्यव्यापकसामानाधिकरण्यप्रतियोगिनिवृत्तत्वादौनातिप्रसंगः न चाद्रव्यजन्यत्वेसतिसत्त्वादिमत्वादौ द्रव्यत्वविशिष्टसत्ताद्यव्या
पकस्पर्शवत्त्वादावप्रसंगः निःस्वेदस्पर्शात्तद्रव्यं सत्त्वादिमत्वादौ पीतस्पर्शेनस्वरूपान्यत्वादिकारणायत्नत्वादितत्र साध्यविशिष्टसाधने विशेषणं साध्याभावविशिष्टसाधनात्यन्तासामानाधिकरण्येनव्या
वर्त्तकं साध्याभावविशिष्टत्वनिरुक्तसाधनवद्वृत्तीतियावत् एवं च द्रव्यं सत्त्वादित्यत्रसत्ताया अभेदे विगुणकर्मान्यत्वेनाव्याप्तिः नापिद्रव्यंकर्मान्यत्वेसतिसत्त्वादित्यत्र गुणान्यत्वादौ इत्थं च साधनता
वच्छेदकस्यानवच्छेदकत्वेहानतनायपरंतद्भिन्नत्वमुक्तेनत्वविवृत्तिमेवतत्र वैयर्थ्यात् इदं दधिजनं वादभङ्गादौ दधित्वाव्याप्तेश्च यद्वा प्रकृतसाधनतावच्छेदकानवच्छेद्यप्रकृतसाधनवि
शिष्टसाध्यसंबन्धितावच्छेदकत्वं सर्वदलार्थः अनवच्छेदकत्वं च तत्साध्याभावविशिष्टसाधनत्वहृत्तित्वयातद्विशिष्टसाधनस्यसाध्याभाववद्वृत्तित्वेनसाध्याभाववद्वृत्तिविशिष्टसाधनव ५
त्त्वेनेतियावत् एतेनधूमवान्मेयवत्वादौ मेयावच्छेद्यसाध्यासंबन्धाप्रसिद्धिः गुणादन्यत्वकर्मान्यत्वेसतिजातिमत्वादिसादौ जातित्वघटकनित्यत्वादेर्वैयर्थ्येनविशिष्टस्यान
वच्छेदकतयागुणकर्मान्यत्वादेरुपाधितावशिष्टेतिनिरस्तम् अवच्छेदकत्वं च सामानाधिकरण्येनतथा चसाध्यविशिष्टसाध्यसंबन्धितानवच्छेदकसाधनतावच्छेदकावच्छि

5

छिन्नसाधनस्य व्यापकत्वमर्थः पर्यवस्यति उपदर्शितधीत्वस्पर्शाभावादिवारणाय तत्रेत्यादि तत्र साधनतावच्छेदकविशिष्टे साधने विशेषणं साध्यस्य व्याप्यत्वेनौपाधिकं यत्सामाना-
धिकरण्यविशिष्टप्रकृतसाधनवत्त्वं साध्याभाववन्निवर्तते इति यावत् तथा च साध्याभावविशिष्टप्रकृतसाधनाधिकरणसामान्यसाध्यविशिष्टप्रकृतसाधनाधिकरणसामान्यस-
व्यावर्तकमिति तु समुदायार्थनिष्कर्षः केचित्तु विशेषणेन समानाधिकरणं तथा च सामानाधिकरण्यं च व्याप्यतावच्छिद्यते अवच्छेदकीभूतसामानाधिकरण्यप्रतियोगीति याव-
त् अवच्छेदकत्वं चेहान्यूनानतिरिक्तवृत्तित्वं गुरोः पुपाधिसामानाधिकरण्यस्यानतमेव यद्यपि [illegible] नित्यद्रव्यत्वादि [illegible] समवेतत्वस्यचव-
त्यमानत्वलक्षणाक्रान्तस्योपाधेः सामानाधिकरण्यं साध्यसामानाधिकरण्यन्यूनातिरिक्तवृत्ति तथापि हेतुनिष्ठसाध्यसामानाधिकरण्यस्यैव हेतुनिष्ठं यत्सामानाधिकरण्यं न्यूनान-
तिरिक्तवृत्ति तत्र विवक्षितं सत्त्वनिष्ठद्रव्यत्वसामानाधिकरण्यस्य च तन्निष्ठकर्मान्यत्वसामानाधिकरण्येन तिरिक्तवृत्तित्वेन तदभावावच्छेदकावच्छिन्नवृत्तिकत्वात् पृथिवीत्वादि
सामानाधिकरण्यं च न्यूनवृत्ति जलादौ तदवच्छेदकावच्छिन्नस्याभावप्रतियोगित्वात् साध्यव्यापकानां सन्देहात् उपाधित्ववारणाय साधनतावच्छेदकभिन्नेनेति तदनवच्छेद्यार्थकमित्या-
हुः ननु सर्वत्र सोपाधौ सर्वत्रोपाधिना साध्यसंबन्धोऽवच्छिद्यते इति नियमः अयं प्रत्यक्षोऽन्यत्वादित्यादावुक्तरूपत्वादेस्तत्संभवादित्यत आह अत एवेति यत एवोक्तरूपत्वादेर्न तथा-
त्वसंभवः अत एव तत्र लाघवान्नियमवादिमते इदं लक्षणमिति साधनाव्यापकत्वमित्यस्य साध्याभावविशिष्टसाधनव्यापकीभूताभावप्रतियोगित्वं [illegible] साधकसामानाधिकरण्यपर्यवसि-
तेनेनोक्ताङ्गुतरूपवत्त्वादौ नातिप्रसंगः अथ प्रत्यक्षत्वद्रव्यत्वादिमादौ हेतुत्वादावतिव्याप्तिः साध्यव्यापकत्वेन विशेषणे च सध्पामोभित्रानेयत्वादिमादौ शाकपाकजत्वादौ व्याप्तिर-
न उक्तसाधनावच्छिन्नेत्यादिसाध्याभावसंबन्धिनि विरुद्धसाध्यसंबन्धस्यावच्छेदकभेदं विनाऽनुपपद्यमानस्यावच्छेदकीभूतोपाध्यादेरनुपाधिकत्वं तदसमर्थानां चोपदर्शितोऽ-
नुपपत्त्यादीनामुपाधिः संभवतीत्याह व्यभिचारिणीति व्यभिचारः सपक्षविपक्षवृत्तित्वं अथ विपक्षगामित्वरूपव्यभिचारोऽन्वयनमेवोपाधिफलं तन्मते नरूपादीनामव्याप्तिरित्याह अत
एवेति यत एव साध्यसंबन्धितावच्छेदकरूपं व्याप्तिः सोपाधौ तस्याभाविकत्वेतावच्छेदकत्वं साध्यसंबन्धितावच्छेदके अत एव सर्वोपवर्णितं समानाधिकरणे व्यभिचारिणि हेतौ सन्निष्ठ
साध्यसंबन्धितावच्छेदकरूपलक्षणा व्याप्तिः संक्रामकतया साध्यव्याप्यस्यैवोपाधित्वमाचार्यैरनुमन्यते इत्याह अत एवेति साध्यस्य तत्राव्युपाधिव्यावदर्शरूपेणोपाधिकरूपस्य व्याख्यातयो-
रुपाधिपदस्य योगरूढित्वव्यवस्थापनेन निराकुरुते लक्षणमिति लक्षणरूपेणौपाधिकरूपं साध्येति अत्र साध्यव्यापकत्वमात्रं विवक्षितं न त्वनेन साधनवति न ह्यतिरेकेण साध्यव्यतिरेको
न्वयनसंभवात् साधनवति व्यापकनिवृत्त्या साध्यसाधनसंबन्धनिवृत्तिसिद्धाविष्टा साध्यनिवृत्तिः सिध्यतीति प्रकारान्तरं दर्शनाय यत्तथाविधोक्तिः व्याप्यत्वे नन्वहेतुरुपाधिस्वव्यवहारं नि-
रस्यायोगेनाधिकरणेनोतन्निरस्यति विषमेति प्रवृत्तिनिमित्तं यौगिकं व्यभिचारोन्नायकत्वमेवेत्येवकारेण योगानादरं दर्शयति उपाधित्वमुपाधिपदप्रवृत्तिनिमित्तमनुपाधित्वोपाधि-
र्वा नायोगादेव लाघवात्साध्यव्यापकतामात्रे रूढिरिति भावः व्याप्तिस्वरूपं निरूप्य परमतनिराकरणपूर्वकं स्वमतेन तद्ग्रहोपायमभिधातुमुपक्रमते अभावकरमत्रपर्यटयति
सेयमित्यादिना दर्शनानां प्रत्येकं वा सहत्वं मिलितानां वा मिलनमपि स्वरूपतो व्यापारतो वा आद्ये दर्शनानामिति द्वितीये आद्ये इति क्षणिकानामपि स्थिरतामस्थिरतामपि सहोप-
न्नानां मिलनमस्तीत्युभयमनुपपन्नं तदीयं साशंकं निराकुरुते नचेति व्यापकसाध्यसामानाधिकरण्यस्य प्रथममेवागृहीततादृशग्रहीतव्यापकताश-
ग्रहे सहचारदर्शनजन्यसंस्काराणां हेतुत्वं वाच्यं तत्र संभवति भिन्नविषयत्वादित्याह समानेति भ्रमस्य गृहीतमेवेदं ज्ञानद्वयं नत्वेवैशिष्ट्यावगाहीति भावः न तथा न व्याप्तिग्राहकं व्यभिचारद-
र्शनव्यापारतया सहकारि व्यभिचारादर्शनसहकृतसर्वकम्पत्वात्रिया सहकारीभूतो दर्शनं तु कदाचित्कं व्यवहारादुपयुज्यत इति निर्गलितं नैयायिकमतमाशंक्य निराचष्टे नचेवमि-
ति जातमात्रस्येति तथा च तन्मूलकोऽपि न रयस्यात् [illegible] तकोऽवतार इति भावः नहीति नत्र व्याप्तिग्रहसंभवति तर्कोदिस्तत्र स्मरणमिति नत्र व्यभिचारावकाशः विनानुभवं स्मरणस्यायोगा-
त् नच जन्मान्तरीणः सः जन्मान्तरे विपर्यनुयोगानादवस्थानात् अनादित्वेन परिहारः परतो विज्ञानयिष्यते नचेति नानाभावानां [illegible] सिद्धेः यदि वा गृहीतस्य गृहीतस्य शेषवर्जि
संसर्गस्य वा प्रमाणसिद्धेः प्रसंगस्य दाप्रये वर्णितिनिनकृतोपपन्नतानतुमामान्यत्वेनेत्याह नतिति साध्याव्यापकत्वे साध्यसमानाधिकरणाभावप्रतियोगित्वं न [illegible] साध्याधिकरणैकव-
क्तिवृत्तित्वेऽपि तथा दृश्यमानस्य तादृशावगाहनाग्रहं विना न संभवतीति भूयो दर्शनापेक्षा तदाहितः संस्कारो वहिरिन्द्रियमात्रस्य सहकारी मनसो पि वा आद्ये मनसोऽपारवश्येति द्वितीये नापीति

6

परिशेषात् साध्यसाधनसंबन्धग्राहकातिरिक्तानपेक्षग्राहकत्वात् उपाध्यभावग्राहकसापेक्षत्वाच्चाश्रयासिद्धिं निरस्यति तथाहीति उपाधिस्मरणइत्यादि नन्वेवमसन्निकृष्टादिहेतुकानुमिति
र्न स्यात् उपाधियोग्यानुपलम्भविरहादित्यत आह तद्व्यवहारेति तथा च तद्व्यवहारस्य हेतुरेवानुमितेरपि हेतुः तच्च उपाध्यभावत्वेन ज्ञानं उपाधिस्मरणइत्यादिना तत्कारणप्रदर्शनपरं अभाव
त्वं चेदमिह नास्तीति प्रतीतिसाक्षिकः स्वरूपविशेषो ऽतिरिक्तः पदार्थो वेत्यन्यदेतत् एवं चोपाध्यभावत्वेन ज्ञाने ऽधिकावेदनं व्यवस्थाम इति भावः व्याप्तिस्वरूपे संशयाभावमापाद्य तेनिरुपाधि
संबन्धत्वरूपव्याप्तित्वेन वा ग्राह्ये इष्टापत्तिः द्वितीयमपि किमुपाधिस्मरणादिकं विना तत्समवधाने सति संबन्धग्रहे ग्राह्ये किं विद्यमानइति तथा च तदग्रहमात्रेण तत्तदभावत्वेनापि ग्रहइति समा
नप्रकारकनिश्चयाभावात्संशयो नानुपपन्नइति भावः द्वितीये त्वा न प्रामाण्यमिति प्रथममिति तत्सूपाधिस्मरणादिकियादिः नन्वानुमानिति सर्वत्रासम्भावादित्यर्थः अवगतइति महानसइत्यासिद्धि स्वरूपकीर्तनमात्रं
त्यादिः महत्त्वादयो योग्यो ऽनुपसामान्यवत्त्वादिवयोग्यवक्तोतादृशप्रतियोगित्वसामान्यलक्षणामत्वान्योन्याभावयोर्योग्यतादिति भावः नप्रतियोगितावच्छेदकमिति तद्धूमसामान्यसमानाधि
करणतादृशाभावप्रतियोगितासामान्यावच्छेदकमित्यर्थः अथ साधनाव्यापकव्याप्यत्वाभावः साध्येऽधिकरणस्वरूपमेव एवं साधनानिष्ठसाध्यसंबन्धे साधनतावच्छेदकातिरिक्तावच्छेदकता
वे पीत्यनुशयानोपेयेन रूपेण ज्ञाताव्याप्तिरनुमितेस्तंतद्रूपविशिष्टानसन्निकर्षेण गम्या सामानाधिकरण्यमात्रस्य तु तथात्वं न व्यवस्याम इत्याशयेनाह किं चेति विशेषणज्ञानसाध्यतावत्ता
मग्रीसाध्यत्वाद्वा नचेति उपलक्षणमेतत् उपाधेरयोग्यस्यापि संभवादुपाधिसामान्यतद्धेतोर्मूलादिसामान्यतद्धेतोरिवात्यंतान्योन्याभावयोरयोग्यतया अप्रत्यक्षत्वेनाग्रहीतत्वमप्रामाण्यात् नचयोग्यो
पाधिव्यतिरिक्तस्य रूपवानुमानोगं अयोग्योपाधिग्रहे पानुमितिप्रसंगात् यथायोग्यान्याभावयोरयोग्यतयाप्रत्यक्षेणाग्रहीतत्वमप्राप्यत्वाद्व्यक्तरूपयति यद्वोक्तमित्यादिना व्यभिचारेत्यादि अन्वय
त्वसंग्राह्यसंशयस्यापि प्रतिबन्धकमाह त्वमव्यभिचारशंका यावत्तथात्वाभिधानात् अन्यथा तु तत्साधारणतत्कारणमेलकरणसामग्रीप्रतिबन्धिकाबोध्या विवेचितं च प्रत्यक्षमणिदीधितौ कस्य
तेनाधिकानुपरिहार अत्र तत्र यद्यपि साधनस्य साध्याभाववद्वृत्तित्वग्रहाभावो हेतुरिति नयुक्तम् केवलान्वयिनि तथाप्रसिद्ध्या प्रत्यप्रसिद्धेः दंडशः प्रसिद्धो ऽपि तादृशभ्रमसंभवे ऽपि सर्वत्र त
थाभ्रमे मानाभावात् अतएव साध्यतावच्छेदकगोचरसाधनवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वग्रहो ऽपि प्रयुक्तः सकलसाध्यतावच्छेदकेतादृशभ्रमे मानाभावात् तथापि साध्यतावच्छे
देनत्वरूपीयतादृशावच्छेदकत्वग्रहस्य विषयतया ऽभावत्वादिविषयतयाभावो वा तत्स्वरूपीयव्याप्तिग्रहे हेतुः वस्तुतो व्याप्तेः साध्यसाधनभेदेन भिन्नतया विशिष्यैव कार्यकारणभावः तथा च यत्र साधनं साध्या
भाववद्वृत्ति साध्यतावच्छेदकं साधनवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकमेकविधमेकविधं वा व्यभिचारज्ञानं प्रसिद्धं तत्र यथायोगं तदभावः स्वरूपविशिष्टव्याप्तिग्रहे हेतुः अतएवैकविधव्यभिचारज्ञानं विरहे ऽन्य
विधव्यभिचारग्रहाद्व्याप्तिधीविरोधः एवं चैकविधव्यभिचारज्ञानस्याप्रसिद्धावन्यतदभावस्य हेतुत्वे ऽपि न क्षतिः प्रसिद्धायाः साधनवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वादिबुद्धेः समानविषयतया तदभाववोधे तिरोधि
त्वानुरोधेन तत्तयाकल्पने तु वयं वारयामो यादि तत्स्वरूपकारादिविनिवेशोनविशेषेन पर्यवसितइति दिक् । व्याप्तिश्च धूमादिव्यापकवह्निसामानाधिकरण्यरूपा त्रिधूमत्वादिकं तादृशसामानाधिकरण्यसहकृतभाति
साधारण्येन अत्र च व्यापकतांशग्रहे व्यभिचारग्रहः समानाधिकरणधूमत्वांशग्रहे विशेषणतया सामानाधिकरण्यस्य ग्रहे हेतुरितिमंतव्यं साध्यसंबंधितावच्छेदकरूपवत्त्वलक्षणव्याप्तिग्रहे विरोधिप
णतया संबंधस्य ग्रहे हेतुरित्यपि केचित् यत्र विरुद्धे सद्व्यभिचारे भ्रमेण व्यापकत्वभ्रमदर्शनात्सामान्यतएव सद्व्यभिचारज्ञानं हेतुरिति तन्न असिद्धत्वात् विरुद्धे ऽपि व्यापकत्वसामानाधिकरण्ययोर्ग्राह
कसामग्रीक्रमयौगपद्याधीनं ग्रहणक्रमयौगपद्यं तत्र मिथः कार्यकारणभावग्रहइति इदमुत्तरत्वधेयम् यथा विद्यमानमपि वह्नित्वं व्यवहितविप्रकृष्टासभादिदेशनिष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेद
कत्वेन गृह्यते ऽभावदेशविप्रकर्षादिना ग्राहकाभावात् तथा धूमवन्निष्ठाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वस्य सत्त्वेपग्रहसंभवात् नानुपलब्धेः प्रतियोगिसत्त्वविरोधित्वादिलक्षणायोग्यत्वेनेति न तत्सामा
न्याभावो लौकिकप्रत्यक्षागम्यः परं त्वकस्यचिद्विशेषस्य स्फुरणवशाद्धूमत्वादौ गृहीतो धूमवन्निष्ठात्यंताभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावो वह्नित्वादावुपनयमर्यादया गृह्यते अतएवानुमानादिना व्यभिचा
रग्रहे ऽपि न व्याप्तिधीः निर्णयात्मनि साधारणो वा दोषविशेषाजन्योपनीतभाने संशयादिसाधारणस्य निश्चयात्मनो वा विपरीतज्ञानमात्रस्यैव प्रतिबन्धकत्वात् तत्र धूमादौ देशांतरवृत्तित्वसंभावनादि
रहादिवशाद् धूमाणेव क्वाद्यभाववद्वृत्तिताभावो धूमत्वाद्यवच्छेदेन गृह्यते ताद्रूप्यापि वदंति इत्याशंकरासभादिपदार्थसार्थस्यान्वयव्यतिरेकयोरन्वयव्यतिरेकौ धूमस्योपलभमानो
वश्यमेतेषामन्यतमं कारणं धूमस्येत्यवधार्य संदिह्ये किमेतानि सर्वाण्येव कारणानि किं वा कानिचिदन्यथा कानिचिन्नेति तत्र च यस्य व्यतिरेके ऽपि इतरेभ्यस्तथाविधेभ्यो धूमो ऽनुत्पत्तिमनुपलभते न स्यादेत
त्वमवधारयति यथा रासभादेः यस्य च व्यतिरेके तादृशा परस्तु कलान्वयेऽपि धूमानुत्पत्तिं पश्यति तस्य कारणत्वमेव निश्चिनुते यथा वह्नेः तत्र चाकारणत्वसंदेहो विरोधितामासादयन् येन त